

**Олександр Ситник, Кшиштоф Цирек,
Руслан Коропецький, Анна Вжесінська**

Гравецька пам'ятка Галич I

Придністер'я – одна із найбагатших палеолітичних областей давньої ойкумени (рис. 1). Досить ранньому заселенню цієї території та довготривалому проживанню на ній сприяли палеоекологічні умови: клімат перигляціальної зони, розчленований рельєф лісостепової провінції, густа мережа рік та струмків, природні відслонення з відкладами високоякісної крем'яної сировини та ін. [Шищенко, 1986]. У географічному аспекті регіон знаходиться неподалік Карпатських гір, які за доби палеоліту відігравали роль значного природного бар'єру між центрально- і східноєвропейськими осередками розвитку і поширення давніх культур. У цьому районі можна спостерігати своєрідну консервацію багатьох елементів традиційних форм господарства. Водночас тут проходили складні міграційні процеси, культурні взаємовпливи, що

також відобразилось в історії первісного населення, у матеріальній та духовній культурі її носіїв.

Дослідження палеолітичних пам'яток у Галицькому Придністер'ї розпочалось фактично у 20-х роках ХХ ст. Пов'язується воно з іменем визначного геолога та археолога Юрія Полянського, який відкрив і дослідив тут кілька верхньопалеолітичних пам'яток (Маринопіль I-III, Ганусівка, Рожнів та ін.) [Polanskyj, 1935]. У 1960-80-х рр. в межах регіону плідно працював Михайло Клапчук. В останній чверті ХХ ст. дослідження палеоліту вели Леонід Мацкевий та Лариса Кулаковська. Усього на цій території відомо більше двох десятків місцезнаходжень палеоліту. Однак, у науковому відношенні (джерелознавчий аспект) ці пам'ятки різні. Переважають підйомні, або ж сумнівні матеріали, але є кілька стратифікованих стоянок із великими колекціями крем'яних виробів. Систематичні

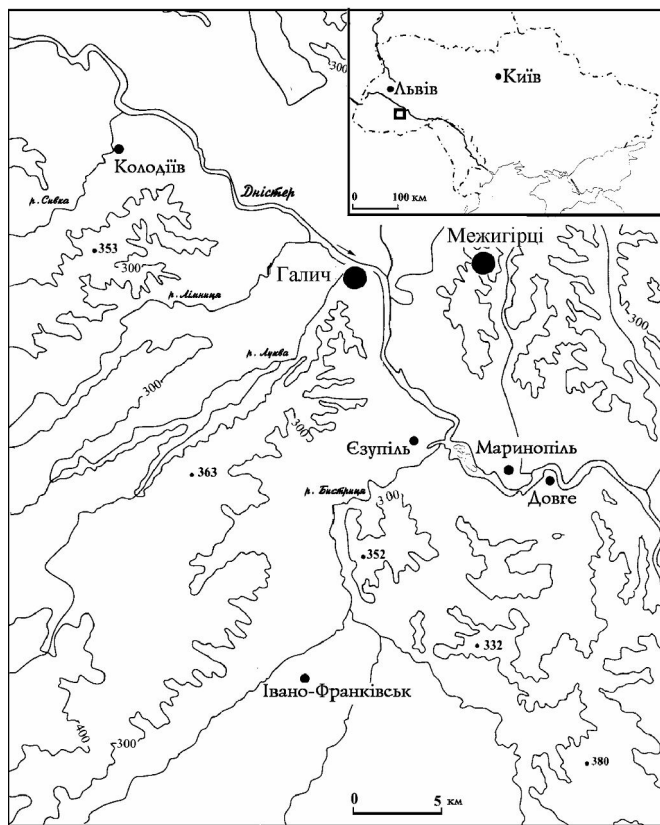

Рис. 1. Галич I. Картосхема розташування пам'ятки
Fig. 1. Halych I. Kart-scheme of location of the site

розкопки дали змогу вивчити окремі пам'ятки досить повно (Галич I, Єзупіль, Межигірці I).

Стаття присвячена аналізу матеріалів польових досліджень верхньопалеолітичної стоянки **Галич I** на Івано-Франківщині, що проводились спільною українсько-польською експедицією під керівництвом Олександра Ситника (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів) та Кшиштофа Цирека (Інститут археології Торунського університету імені Миколая Коперніка, Польща).

Дослідження велись методом комплексних робіт із залученням багатьох спеціалістів різних природничих наук. Відзначимо, зокрема, плідні польові роботи геологів четвертинного періоду Андрія Богущького (Львівський національний університет ім. І. Франка), Володимира Шелкопляса (Інститут геологічних наук НАН України, Київ), Марії Ланчонт, Юзефа Войтановича (Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблін), Терези Мадейської (Інститут геологічних наук ПАН, Варшава), геофізика Ю. Навроцькі (Варшава), геоморфолога Андрія Яцишина і малаколога Романа Дмитрука (Львівський національний університет ім. І. Франка), палеонтологів Адама Надаховські, Гжегожа Ліпецкі, Петра Войтала (Інститут систематики та еволюції тварин ПАН, Краків) та ін.

Результати досліджень минулих років уже частково опубліковані [Ситник, 1998; Ситник, Богущький, 2002; Ситник, Цирек, 2002; 2002a; Bogutskyj et al., 1999; 2000; 2001; Cyrek, Sytnyk, 2002; *Studia Geologica...*, 2002; Sytnik et al., 1998; 1999; 2001; 2002; Wojtal et al., 2001], частково знаходяться у процесі вивчення.

ГЕОМОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКОЛИЦЬ ПАМ'ЯТКИ

Наукове значення стоянки у Галичі посилюється тим, що вона знаходиться на одній з найважливіших геологічних пам'яток Верхнього Придністер'я. Тут зафіксований найповніший для цього регіону профіль відкладів середньо- і верхньоплейстоценового періоду. Це висока, правдоподібно, 6-та тераса правого берега Дністра, що складається з більше, ніж 50-ти метрових верств лесових порід, розділених комплексами викопних ґрунтів.

Галицьке Придністер'я знаходиться на межі Волино-Поділля і Передкарпаття, які у тектонічному відношенні приурочені відповідно до Галицько-Волинської (Львівсько-Люблінської) западини та зовнішньої зони Передкарпатського крайового прогину [Кравчук, 1999; *Природа...*, 1973; Цись, 1962]. У зв'язку з розташуванням об'єкту дослідження у двох вищезгаданих різних (у тектонічному відношенні) регіонах, геоморфологічна ситуація теж неоднорідна. Місцевість належить до двох геоморфологічних країн: правобережна частина, за винятком південної ділянки (нижче впадіння ріки Бистриці), відходить до Карпатської гірської зони, а вся лівобережна і південна ділянка – до Східноєвропейської (Руської) рівнинної [Кравчук, 1999; Цись, 1968].

За даними К.І. Геренчука, висота IV-ої надзаплавної тераси Дністра у цьому районі сягає 30-40 м, III-ої – 10-15 м (вона займає найширші площі Галицької улоговини); II-ої – 8-10 м [Геренчук, 1973]. Алювій терас побудований головним чином валунно-гравійно-галечниковим матеріалом потужністю до 10 м, рідко більше. Він відповідає русловим фаціям алювію, що перекривається переважно субаеральними еолово-делювіальними лесами, які є характерними поверхневими відкладами Придністерського Поділля і Покуття.

На основі навіть поверхового огляду природних умов регіону можна однозначно стверджувати, що вони були досить сприятливими для заселення і міграцій давніх людей. Тут є терасовані річкові долини, зручні миси, велика кількість високоякісного туронського кременю та ін. Маємо усі підстави вважати, що у глибокій долині Дністра у плейстоценовий час був і дещо м'якший клімат. Тут, принаймні, значно менше ніж на Волині і у Північному Поділлі фіксується відкладів, порушених кріогенними процесами. Не зайвим буде зауважити, що це дуже зручний шлях до Карпат і зворотньо (рис. 1).

ТОПОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стоянка міститься у південних околицях Галича, у верхній частині мисоподібного плато. Сьогодні тут знаходиться кар'єр недіючого Галицького цегельного заводу. Стійбище розташоване у досить зручному місці при злитті річки Лукви і Дністра (правий берег). У топографічному аспекті це найвища точка навколишнього рельєфу. Звідси відкриваються широкі горизонти огляду багатокілометрової долини Дністра, що дозволяло виявляти і організовувати успішне полювання на стада викопних тварин.

Південно-західна стінка кар'єру прилягає до городів місцевих жителів, де знаходиться непорушена частина стоянки. Ця обставина значно ускладнює процес польового дослідження.

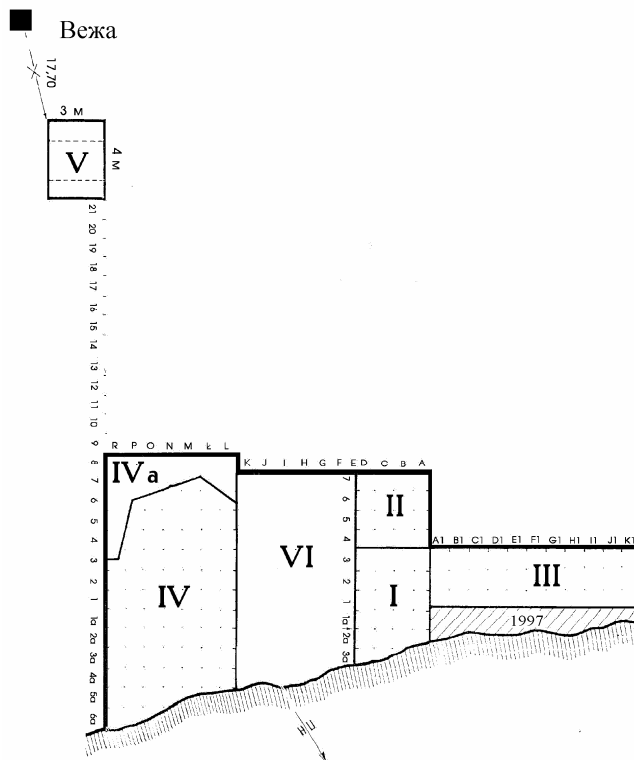

Рис. 2. Галич I. Зведений план розкопів. 2000-2002 роки
Fig. 2. Halych I. General plan of excavated area. 2000-2002

Пам'ятку фактично відкрито у 1988 р., коли у районній газеті з'являється публікація про руйнування найдавнішої пам'ятки Галича [Бандрівський, 1988]. Перші розвідкові розкопки здійснені Олександром Ситником у 1997 р. [Ситник, 1998]. У цьому ж році пам'ятку відвідали учасники VII-го українсько-польського семінару з питань геології та стратиграфії плейстоценових відкладів [Lanczont, 1998]. У верхній частині лівого борта кар'єру закладено невеликий розкоп-зачищення, що дозволило виявити непорушний культурний горизонт пізньопалеолітичного часу з виразними рештками мамонтової фауни.

У 2000 р. проведено перші спільні українсько-польські дослідження пам'ятки. Прив'язуючись до рекогносцировочного розкопу 1997 року, у місці інтенсивного скупчення кісток викопних тварин закладено розкопи I-III (рис. 2). Крім того, зроблено серію шурфів і зачищень у західному напрямі від розкопу III (в бік падіння схилу до долини Лукви). Зачищення проведені в обривистій стінці кар'єру із загальним нахилом приблизно 10-15°.

У розкопі III і у 4-ох зачищеннях (через кожні 15 м) археологічні матеріали траплялися рідко. Крем'яні вироби відсутні; виявлені лише дрібні кісткові решки, що свідчить, очевидно, про західну межу стоянки на ділянці розкопу III (рис. 4; 12). З північної сторони пам'ятка знищена повністю.

Культурні рештки на дослідженій ділянці розкопів I-II (55 м²) мали вигляд двох інтенсивних скупчень фауністичних решток, поміж якими зафіксовані залишки від 4-5 розмитих невеликих вогнищ. Кістковище не мало ознак якого-небудь регулярного викладу (системного залягання); це переважно одношарове звалище різних фрагментів і цілих кісток мамонта (рис. 8; 12). Залишки вогнищ у розкопах I-II не мали різко окреслених контурів заповнення (рис. 12). Одне з таких вуглистих утворень простежувалось під великою лопаткою мамонта (кв. 5-B), що може свідчити про тривале (або ж сезонне) існування поселення (фото 5).

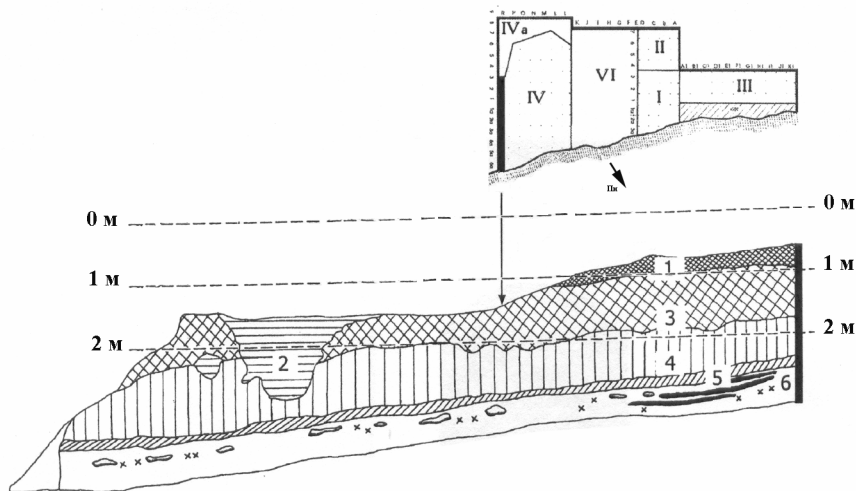

Рис. 3. Галич I. Розкоп IV. Стратиграфія східної стінки. I-VI – розкопи; 1 – сучасний ґрунт; 2 – сучасний рів; 3 – сучасний ґрунт (горизонт B); 4 – верхній горизонт верхньоплейстоценових лесів; 5 – викопний ґрунт (рівне?); 6 – прошарки вогнищ, кістки тварин, кремені – культурний шар

Fig. 3. Halych I. Excavation area IV. The stratigraphy of eastern wall. I-VI – numbers of excavation areas; 1 – modern soil; 2 – modern ditch; 3 – modern soil (B horizon); 4 – upper horizon of Upper Pleistocene loess; 5 – fossil soil (Rivne?); 7 – layers of hearths, animals bones and flints – cultural layer

Крем'яні вироби на розкопаній поверхні у 2000 р. траплялись спорадично, поодинокі. Досить велика площа була повністю “чистою”; без жодних культурних решток (рис. 12). У попередньому плані можна вважати, що ділянка розкопів I-III належала до периферійної частини стійбища. Тут виявлено кілька сотень фрагментів та окремих цілих кісток викопних тварин. За попереднім визначенням П. Войтала (Краків) ці рештки належали мінімум п'яти особинам молодих мамонтів [Wojtal et al., 2001]. Зустрінуті також окремі кістки первісного коня (зуби) та північного оленя.

У 2001 р. закладено розкоп IV, що залягав на відстані 6 м від східної стінки розкопів I і II (рис. 4). В процесі дослідження культурного шару виникла необхідність у контрольному розкопі V, який закладено на самій вершині плато, приблизно за 18 м від телетрансляційної вежі – центрального орієнтира і нульової точки пам'ятки (рис. 4).

Розкоп IV знаходився в обриві кар'єру, на місці невеликої локалізованої западини, що утворилася внаслідок виробничої діяльності цегельного заводу, з частково перевідкладеними верхніми нашаруваннями (відсутні сучасний ґрунт і верхня частина верхньоплейстоценових відкладів). У зв'язку з останнім, на місці розкопу знайдено багато перевідкладених крем'яних

виробів, які походять, очевидно, із зруйнованого культурного горизонту II (оскільки матеріали культурного шару I знаходились нижче і були непорушеними).

Оскільки сучасна поверхня гори має нахил у північний бік, то на ділянці південної стінки розкопу IV глибина відносно нульової збільшується на 70 см, а на ділянці обриву кар'єру – на 1,10 м (рис. 3). Відповідно усі літологічні та культурні верстви у розкопі “падають” до краю кар'єру і їх глибина залягання відносно нульової лінії пропорційно збільшується.

У 2002 р. ділянки розкопів I, II і IV з'єднані у єдину систему за рахунок проміжного розкопу VI і невеликої додаткової прирізки IVa (рис. 2). Таким чином, розкопками оконтурено загальну ділянку площею приблизно 300 м². У розкопі IV зафіксовано два великих вогнища, навколо яких знаходився виробничий центр стійбища – місце первинної і вторинної обробки (рис. 12).

Тут знайдено більше 4 тис. крем'яних артефактів, переважно сколів і окремих знарядь праці. У розкопі VI виявлено своєрідний “остеологічний центр” – найбільшу кількість кісткових решток викопних тварин (хаотично згромаджені скупчення кісток, головним чином, ребер, хребців, гомілкових та променевих кісток мамонтів).

СТРАТИГРАФІЯ ВЕРХНЬОПЛЕЙСТОЦЕНОВИХ ВІДКЛАДІВ

Впродовж останніх 5-ти років на пам'ятці ведуться інтенсивні польові дослідження групи природознавців, які вивчають різноманітні питання плейстоцену Галицького Придністер'я у непорушених відкладах багатометрової колонки галицького кар'єру і прилеглих територій. Зокрема, геологами А. Богуцьким, М. Ланчонт та Т. Мадейською проведено серію природничих аналізів відкладів розкопів I – VI.

У 2001 р. умови залягання четвертинних відкладів у розкопі IV вивчались і обговорювались на VIII-ому Міжнародному польовому семінарі українськими та польськими геологами.

Наводимо опис, який проведено геологом Андрієм Богуцьким у зачищенні, що знаходилося за 6 м на захід від розкопу IV [Bogutskij et al., 2000a; Lanczont, Boguckij, 2002].

- 0-1,15 м. **СУЧАСНИЙ ГРУНТОВИЙ КОМПЛЕКС.** Він інтенсивно антропогенно порушений /особливо горизонт А₁/. У генетичному профілі виділяється горизонт А₁ (0,4 м), що складений темно-сірими безкарбонатними макропористими супісками. Нижній контакт ясний, іноді явно денудаційний. Гор. В має потужність 0,75 м. Він складений червонувато-коричневими, крупнопризматичними супісками з білястою підзолистою присипкою.
- 1,15-1,50 м. **КРАСИЛІВСЬКИЙ ПІДГОРИЗОНТ /КУЛЬТУРНИЙ ШАР II/.** Складений сірими оглеєними щільними суглинками, що інтенсивно закипають з соляною кислотою. Суглинки макропористі, з псевдоміцелієм і окремими дутиками до 1,0 см діаметром. Є багато залістистих новоутворень типу кілець Лізеганга діаметром до 1,0 см, орієнтованих вертикально. З цим підгоризонтом пов'язана псевдоморфоза за полігонально-жильними льодами вертикальною потужністю 1,5 м. Трапляються окремі кремені фінальнопалеолітичного віку.
- 1,50-1,75 м. **ПАЛЬОВИЙ ЛЕС.** Це супіщаний макропористий карбонатний суглинок (із псевдоміцелієм). У шарі є сучасні кротовини діаметром до 10 см, що заповнені матеріалом гор. А₁ сучасного ґрунту. У нижній частині шару з'являються елементи верствуватості.

- 1,75-1,95 м. РІВНЕНСЬКИЙ ПІДГОРИЗОНТ (**КУЛЬТУРНИЙ ШАР І**). За простяганням веде себе по-різному. Є ділянки, де він чітко верствує, на інших (у т.ч. ділянці опису) – шаруватість помітна слабо, проте зростає оглеєність, зростає кількість псевдоміцелію. В нижній частині спостерігається більша щільність, зростає кількість темних залізо-марганцевих новоутворень. Тут є сучасні кротовини діаметром до 10 см, які заповнені матеріалом гор. А₁ сучасного ґрунту. Характерною особливістю шару є проверстки і лінзи потужністю до 5 см суглинистого матеріалу бурого і темно-коричневого кольору. В окремих лінзах цього матеріалу є скупчення чорних вугликів до 1 см у поперечнику (можливо, це горілий горизонт). Описані лінзи тяжіють до нижньої половини шару. Не виключено, що лінзи утворились до заселення мису палеолітичною людиною. Нижній контакт ясний, за зростанням однорідності порід. У заповненні верстви (і трохи нижче) знаходяться численні знахідки кісток викопних тварин і крем'яні вироби верхньопалеолітичного стійбища.
- 1,95-2,25 м. СУГЛИНКИ жовтувато-сірі, однорідні, оглеєні, макропористі, що не взаємодіють з соляною кислотою. Нижній контакт ясний, хвилястий.
- 2,25-2,70 м. ДУБНІВСЬКИЙ ҐРУНТ. Складений жовтувато-бурими, досить однорідними суглинками, що з соляною кислотою переважно не взаємодіють. Містять значну кількість вторинних карбонатів (псевдоміцелій). Суглинки переповнені чорними залізо-марганцевими конкреціями до 3,0 мм діаметром. У верхній частині шару зустрічаються вуглики розміром до 1 см і гнізда бурого (можливо, горілого) матеріалу до 10 см діаметром. Нижній контакт за зміною кольору, ясний.
- 2,70-3,00 м. "ПЛЯМИСТИЙ" ГОРИЗОНТ. Складений жовтувато-сірими суглинками з жовтими плямами (до 7 см діаметром). Суглинки безкарбонатні, містять, правда, вторинні карбонати. Літологічно вони однорідні, переповнені чорними крапковими залізо-марганцевими новоутвореннями, макропористі. Нижній контакт ясний, за зміною кольору.
- 3,0-4,8 м. ГОРОХІВСЬКИЙ ВИКОПНИЙ ҐРУНТОВИЙ КОМПЛЕКС. Має чіткий генетичний профіль.
- Гор. А₁ потужністю 0,6 м, складений суглинками червонувато-коричневими, досить однорідними, безструктурними, безкарбонатними. Ділянками зустрічаються вторинні карбонати. Нижній контакт ясний, за зміною кольору, структури і щільності.

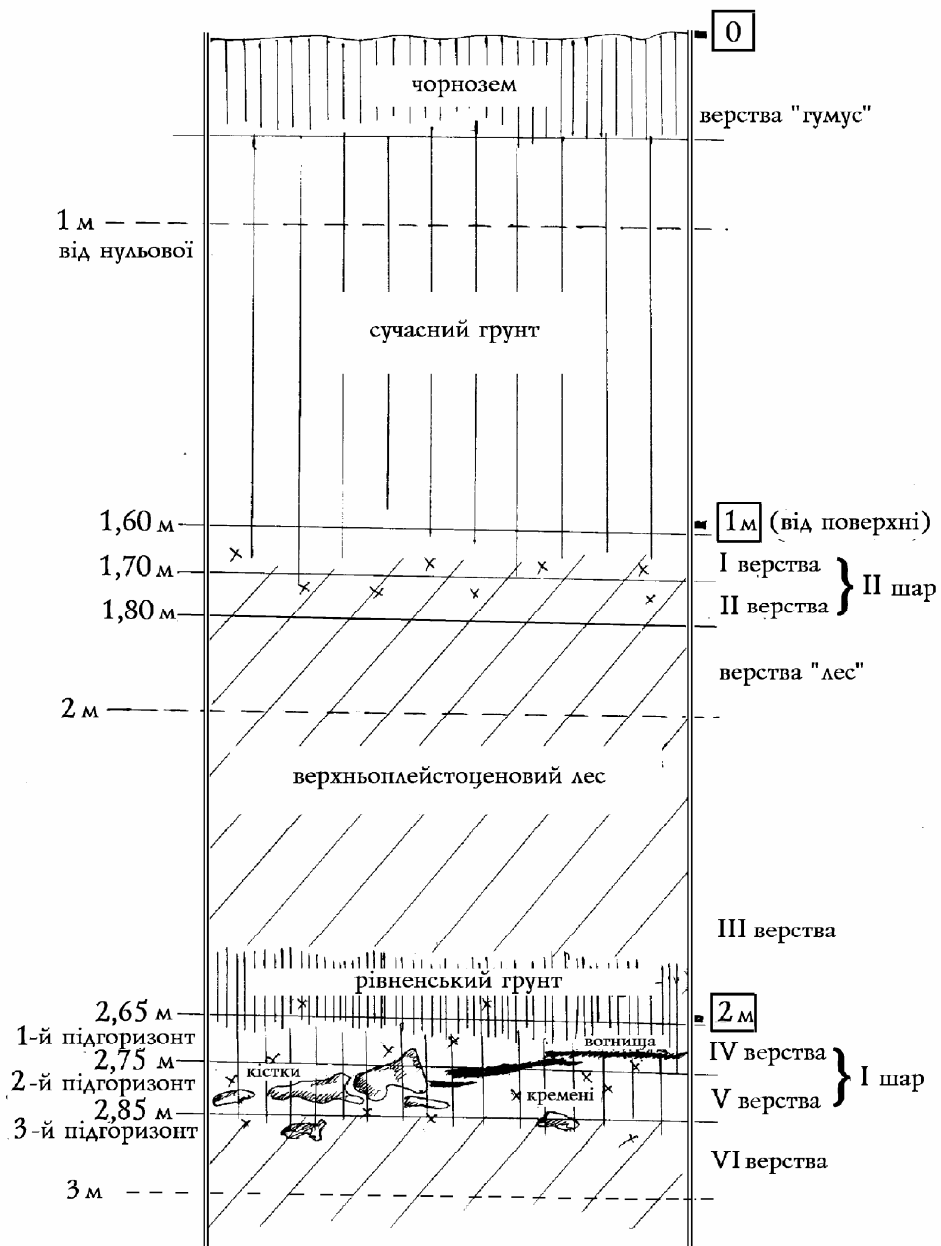

Рис. 4. Галич I. Розкоп IV. Колонка четвертинних нашарувань із позначенням культурних шарів і підгоризонтів, механічних верств і глибин залягання артефактів відносно нульової лінії і відносно сучасної поверхні схилу гори

Fig. 4. Halych I. Excavation area IV. The sequence of Quarternary sediments with marking of cultural layers and sub-horizons, mechanical layers and depths of the artifacts' deposition relative to zero line and to modern surface of mountain's slope

Гор. В має потужність 1,2 м (інтервал 3,6-4,8 м). Складений супісками яскраво-бурими, щільними, дрібногрудкуватими, з чисельними "космами". Косми субвертикальні, вузькі (у верхній частині 5-6 см) і широкі (у верхній частині до 15 см і більше), заповнені матеріалом гор. А₁ і "пробивають" гор. В на усю

потужність. Супіски не взаємодіють з соляною кислотою, ділянками є вторинні карбонати. Для гор. В характерні кротовини діаметром до 7,0 см, що заповнені матеріалом гор. А₁ комплексу. Кротовини зустрічаються по усьому гор. В. Нижній контакт ясний, за зміною кольору і структури.

4,8-6,4 м. ЧІТКОШАРУВАТА ПАЧКА сірих і жовтувато-сірих супісків (смужки потужністю до 3-4 см і більше). Характерною ознакою пачки є інтенсивна його омарганцьованість у вигляді чорних плям і вертикальних трубчастих (за рослинністю ?) новоутворень до 1 см діаметром. Є також окремі тріщини, близькі до вертикальних, з чорними марганцевими потьокми. Для шару характерне також буре озалізнєння і сизе оглеєння. Породи безкарбонатні, з чисельними горохівськими кротовинами і спальними камерами діаметром до 20 см, заповненими найчастіше матеріалом гор. А₁.

Отже, в процесі стратиграфічних досліджень виявлено два різновікових культурних шари.

Шар I знаходився на глибині приблизно 2,0-2,25 м від рівня сучасної поверхні схилу і залягав у нижній частині рівненського ґрунту та під ним (рис 4).

Шар II залягав на контакті голоценової і плейстоценової пачки відкладів на глибині приблизно 1,00-1,20 м. Генетично шар пов'язується з верхами плейстоценових лесів і формувался на їх материнській основі (рис 4).

КУЛЬТУРНИЙ ШАР II

Власне на контакті горизонту В сучасного ґрунту і лесової верстви верхнього плейстоцену знаходиться *культурний шар II* (рис. 4). Крем'яні вироби, що траплялись у перевідкладеному гумусному горизонті розкопів I-II, віднесені до сумнівних без деталізованої археологічної атрибуції. На початку досліджень висловлювалося припущення, що ці матеріали походять із зруйнованого культурного горизонту I. Однак, після того, як у 2001 р. на геологічно інсїтній ділянці верхньоплейстоценових відкладів у розкопі-шурфі V було натраплено на десяток крем'яних виробів у стратиграфічному контексті, стало зрозуміло, що пам'ятка є двошаровою (можливо, не на усіх ділянках розкопів). Найвірогідніше, виявлені матеріали у перевідкладених суглинках і чорноземі на місці розкопів I – IV, належали до культурного шару II. Вони в більшості відрізнялися від крем'яних артефактів культурного шару I інтенсивнішою патиною (до молочного відтінку) і окремими техніко-типологічними характеристиками.

Культурний шар II на основі знахідок (загалом перевідкладених) складався із 190 екз. кременів із розкопу IV і 12 кременів із розкопу V (шурф). У колекції верстви “невизначеної” (п/м) є 373 екз. предметів з кременю і дві гальки з пісковика (відбійники).

Деталізований аналіз матеріалів підйомних, перевідкладених і загалом стратиграфічно не визначених у цій роботі не подається, оскільки їх культурна і хронологічна позиція не встановлена. В типологічному аспекті більшість нуклеусів і знарядь, що виявлені без стратиграфічної прив'язки, можуть належати як до шару I, так і до шару II, а 12 предметів з шурфа-розкопу V не мають чітких культуровизначальних рис. В цілому шар II розглядається, як фінальноплейстоценова короткочасна стоянка.

КУЛЬТУРНИЙ ШАР I. МІКРОСТРАТИГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Аналізуються лише матеріали із “закритого” комплексу культурного шару, перекритого і підстеленого непорушеними стерильними лесовими відкладами (виявленого під час розкопок).

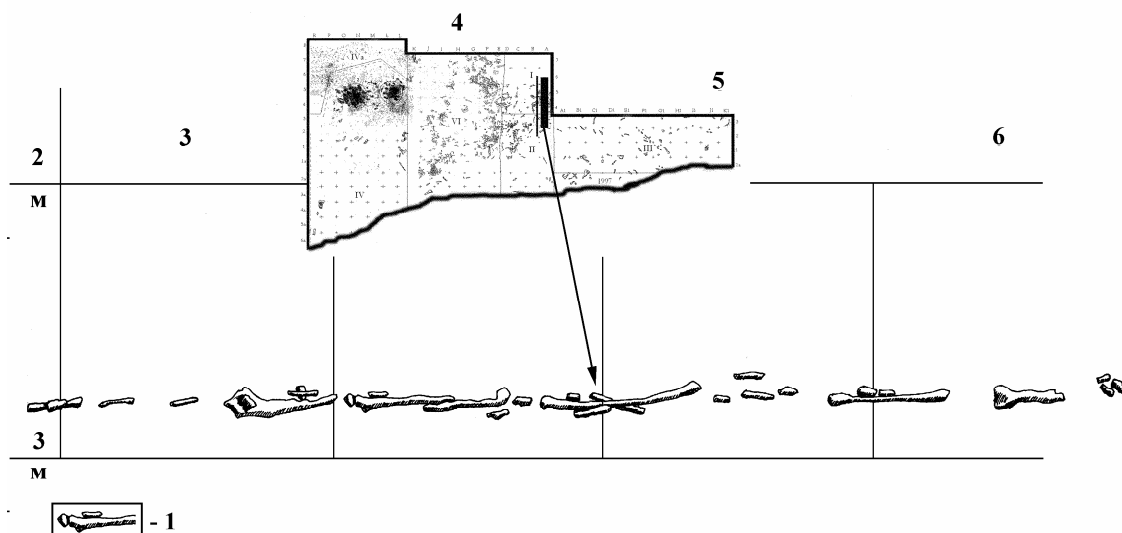

Рис. 5. Галич I. Культурний шар I. Профіль залягання остеологічних знахідок по лінії кв. А. Умовні позначення: 1- кістки

Fig. 5. Halych I. Cultural layer I. Profile of distribution of osteological finds along the line of sq. A. Conventional marks: 1- bones

Уже відзначалося, що верхній горизонт верхньоплейстоценових відкладів у розкопі вміщує малопотужний (місцями розтягнутий) викопний ґрунтовий комплекс Рівне. Він виділяється гумусовано-рудуватим забарвленням “кошлато-плямистого візерунку” на тлі загалом світло-пальнової лесової верстви. У нижній частині рівненського ґрунту (місцями дещо нижче) залягає головний культурний шар I. У перерізі він яскраво маркований найперше непорушеними (але розмитими?) залишками вогнищ, великими кістками мамонтів та інших викопних плейстоценових тварин (рис. 3; 4). На усіх стінках розкопів культурний шар виділяється також темним заповненням із гумусними стрічками (очевидно – окремі рівні заселення?).

У перетині східної стінки можна спостерігати нашарування трьох вуглисто-попелястих стрічок (товщиною 1-2 см), що простягались приблизно на 1 м у довжину (рис. 3; 4).

Оскільки археологічні матеріали траплялись на різних глибинах і у різних геологічних шарах, виділено серію “механічних верств”, що допомогло орієнтуватись у складних геологічних та культурних нашаруваннях (рис. 4).

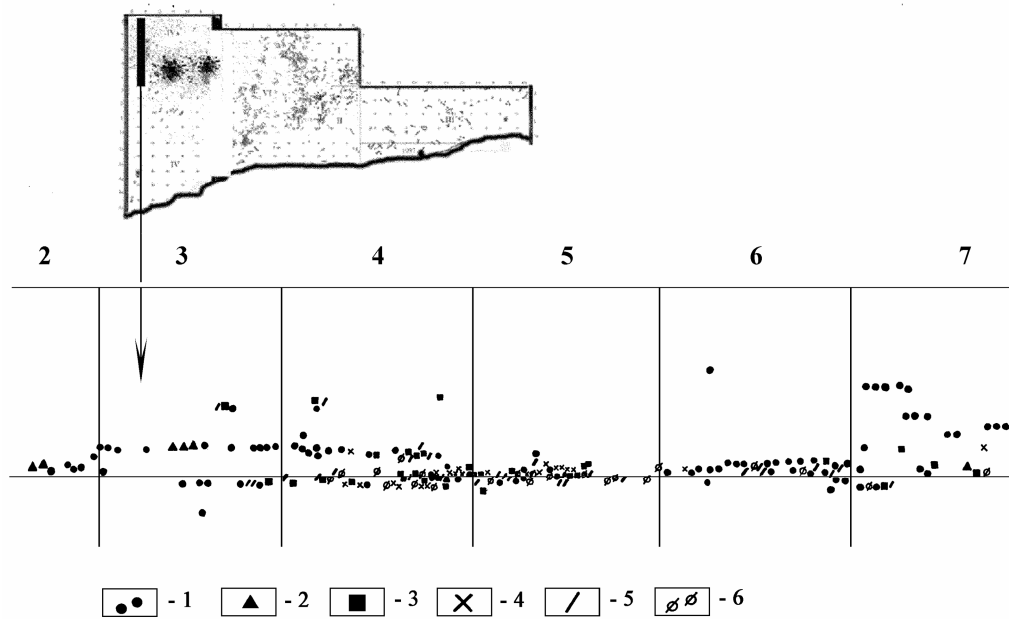

Рис. 6. Галич I. Культурний шар I. Залягання крем'яних знахідок по лінії P-R. Умовні позначення: 1- відщепи; 2- знаряддя праці; 3- пластини; 4- уламки сколів; 5- мікропластинки, луски; 6- нуклеуси та уламки сировини

Fig. 6. Halych I. Cultural layer I. Distribution of stone artifacts along the line P-R. Conventional marks: 1- flakes; 2- implements; 3- blades; 4- flakes' fragments; 5- microblades, splinters ; 6- cores and fragments of raw material

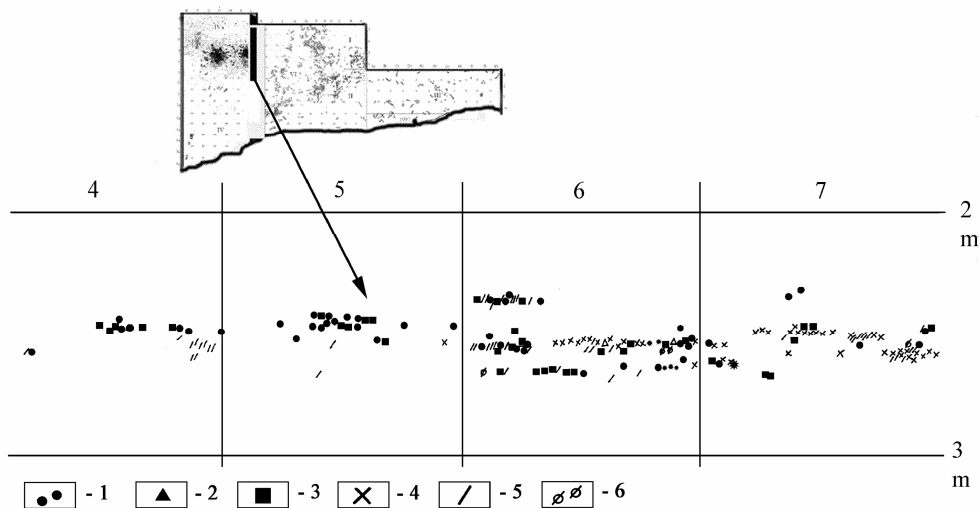

Рис. 7. Галич I. Культурний шар I. Залягання крем'яних знахідок по лінії K-L. Умовні позначення: 1- відщепи; 2- пластини; 3- мікропластинки, луски; 4- уламки сколів; 5- нуклеуси та уламки сировини; 6- знаряддя праці

Fig. 7. Halych I. Cultural layer I. Distribution of stone artifacts along the line K-L. Conventional marks: 1- flakes; 2- blades; 3- microblades, splinters; 4- flakes' fragments; 5- cores and fragments of raw material; 6- implements

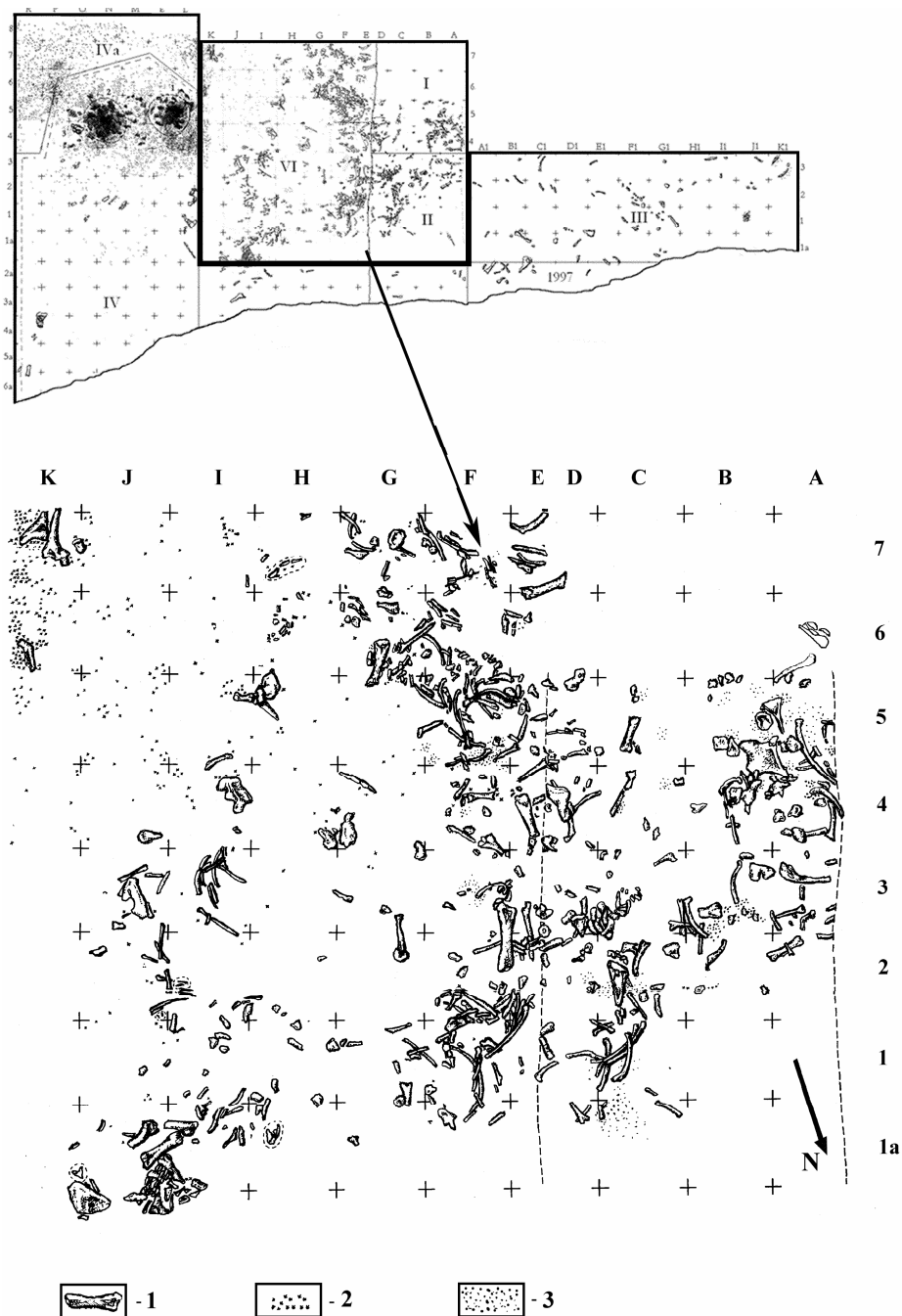

Рис. 8. Галич I. Культурний шар I. План залягання культурних решток. Умовні позначення: 1- кістки; 2- крем'яні артефакти; 3- залишки вогнищ

Fig. 8. Halych I. Cultural layer I. Plan of distribution of stone artifacts. Conventional marks: 1- bones; 2- flint artifacts; 3- remains of hearths

У прошарку безструктурного лесу, 5 см нижче підгоризонту Рівне помічено перший “рівень заселення” (потужністю до 10 см) у вигляді горизонту з реліктами вогнищ, що супроводжувались численими крем'яними виробами, згрупованими у невеликих скупченнях, та поодинокими кістками тварин (рис. 4). Черговий рівень, що лежав 10 см нижче від описаного,

вирізнявся потужними вогнищами і виробничим центром із концентрацією кількох сот кісток майже виключно мамонта [Wojtal et al., 2001].

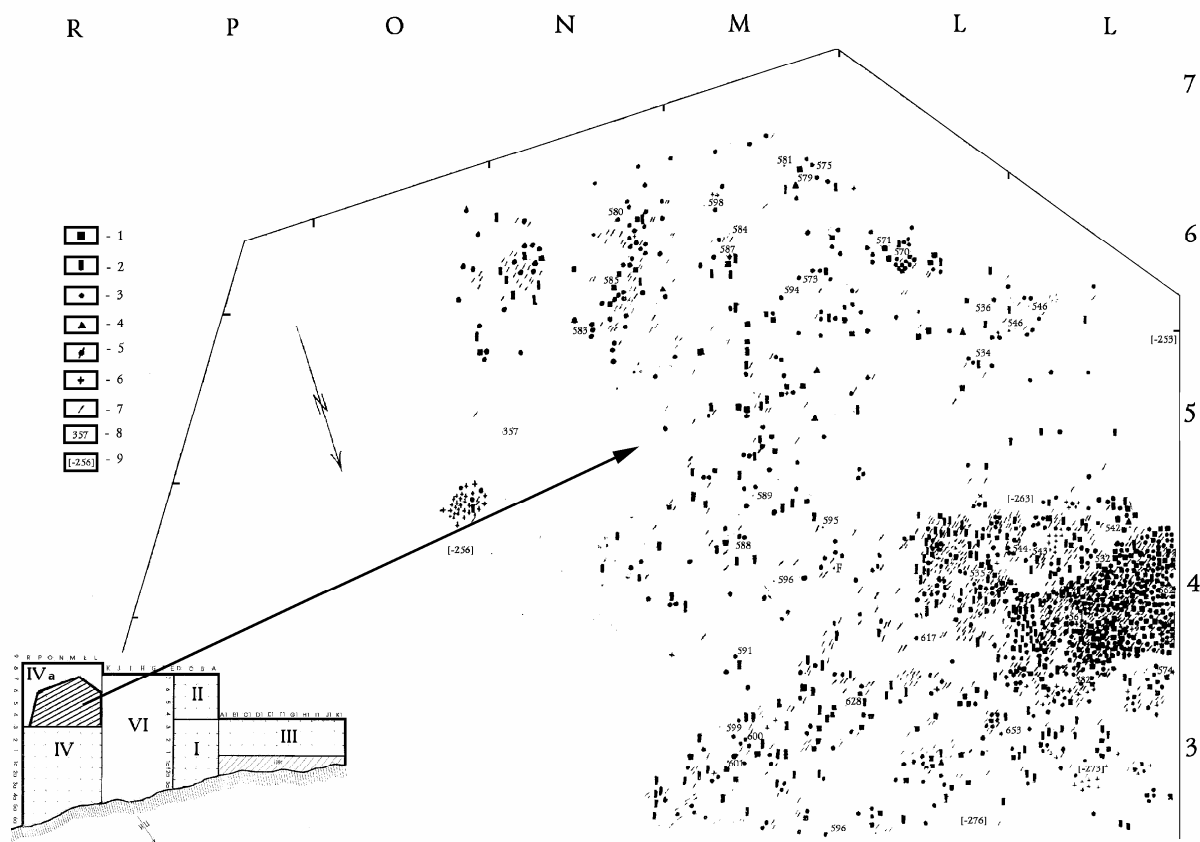

Рис. 9. Галич I. Розкоп IV. Культурний шар I. Підгоризонт 1 (верства 4). План залягання культурних решток. Умовні позначення: 1- відщепи; 2- пластини; 3- невизначені сколи (відщепи чи пластини); 4- знаряддя; 5- нуклеуси; 6- уламки; 7- міліметрові скалки; 8- польовий номер виробу; 9- глибина залягання відносно нульової

Fig. 9. Halych I. Excavation area IV. Cultural layer I. Subhorizon I (layer 4). Plan of distribution of cultural remains. Conventional marks: 1- flakes; 2- blades; 3- undefined flakes (flakes or blades); 4- implements; 5- cores; 6- fragments of raw material. 7- splinters; 8- field number of an artifact; 9- depths of the artifacts' deposition

Вогнища цього рівня фіксувалися інтенсивно чорним забарвленням спаленої органічної субстанції та цеглистими плямами сильно перепаленого лесу. Найстарший з відкритих рівнів заселення зберігся у вигляді сірих плям, поодиноких кісток і розпорошених кам'яних виробів.

Можливо, підтвердженням сезонного характеру пам'ятки є кілька невеликих прошарків попелу і вугликів, що фіксувалися нижче залягання великих кісток мамонта? Так, в розкопах I і II мікстратиграфія культурного шару виглядала як перешарування тонесеньких смужок (1-2 см) лесів, попелу, лесів, кісток, знову лесів (рис. 3; 4). Дуже чітко нашарування кількох періодів (сезонів) життя на місці цього стійбища помітне у профілі (перерізі) вогнищ (фото 3). Щоправда, з геологічної точки зору, такі мікропрошарки лесів поміж смугами попелу від вогнищ могли виникнути впродовж кількох років, або ж навіть одного сезону (рис. 4).

У перерізі стінок, що демонструють умови “мікрозалягання” крем'яних виробів на місці виробничого центру також фіксуються окремі підгоризонти заселення (рис. 6; 7), в той час

Люди могли періодично змінювати місце для вогнищ на території стоянки (і час розщеплення каменю), або ж періодично (сезонно) змінювати місце самого стійбища, але в межах досліджуваного пагорба.

Отже, при розчистці культурного шару I у розкопі IV виділено три умовних верстви і відповідно зафіксовано крем'яні та фауністичні матеріали у трьох вертикальних позиціях. Верхній рівень відповідає першому підгоризонту культурного шару (рис. 4). Це верства IV, що знаходилась загалом на глибині 2,65-2,75 м від нульової лінії на ділянці південної частини розкопу IV (на північній ділянці глибина зростає на 30-40 см) (рис. 9). Наступна верства V (головна) відповідає другому підгоризонту культурного шару I і залягає на глибині 2,75-2,85 м від нульової (рис. 10). У IV і V верствах, у прошарку потужністю до 20 см виявлено 90 % всіх матеріалів цього виробничого комплексу.

Ще одна – VI-та верства (третій підгоризонт культурного шару) залягає трохи нижче, на глибині 2,85-2,95 м і складається з невеликої кількості випадково “занурених” артефактів із головного культурного підгоризонту.

Перший підгоризонт (IV верства) маркується також появою решток вогнища № 1 (рис. 6; 9; 12, фото 6). Другий підгоризонт представлений рештками вогнища № 2 (рис. 7; 10; 12) і величезної кількості остеологічних матеріалів (рис. 8). Третій підгоризонт вміщував невелике число розбитих кісток мамонта у центральній частині розкопу. Факт розміщення вогнищ та виробничого центру навколо них (рис. 12) посилює припущення, що перед нами єдиний культурний шар, залишений однією громадою, хоч, можливо, з трьома короткотривалими фазами заселення.

ПЛАНІГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

На розкопаній ділянці розкопу IV (рис. 9; 10; 12) у південній частині чітко помітне інтенсивне скупчення артефактів із кременю. Матеріали хаотично згруповані навколо двох вогнищ (№ 1 і № 2).

Рештки вогнища № 1 знаходились у південно-західному секторі розкопу (рис. 12; фото 6). Під час розчищення вималювалася інтенсивна вуглисто-попеляста пляма розміром 50 x 60 см з розмитими прошарками навколо. Точні контури вогнища окреслити неможливо, оскільки після завершення існування стійбища вуглиста маса була інтенсивно пронизана кротовинами і їх спальними камерами. Кроти частково перенесли вуглисте заповнення вогнищ на сусідні ділянки, що в плані утворило чудернацький візерунок. Рештки цих вогнищ безперечно розмиті пізнішими водно-ерозійними процесами, тому лінзи заповнень їх тонкі (1-2 см) і нерівномірні. Поблизу вогнища № 1 на північній окраїні розкопу зафіксовано виробничий центр культурного підгоризонту 1 (рис. 9). У квадратах L–L / 5 – 4 знайдено найбільше крем'яних решток. Вогнище № 2 знаходилось приблизно за 2 м на схід від першого і було також інтенсивно розмите та пронизане кротовинами, які місцями чітко виділялися на тлі темної попелястої маси (смуги кротових ходів заповнені жовтим лесом) (рис. 12).

Після розчищення тонкого шару спресованого попелу виявлено сильно обгорілу поверхню суглинків. Навколо цього вогнища також зафіксовано виробничий центр. Він охоплював ширшу площу (приблизно 8 кв.м), на якій знайдено майже 2 тис. крем'яних решток (рис. 10). Приблизно 0,8 м східніше цього вогнища натраплено на розламану у давнину лопатку мамонта, що належала уже до культурного підгоризонту 3. Загалом, у центральній і західній частині розкопу IV знайдено небагато фауністичних решток. Це переважно ребра, хребці, лопатка мамонта.

Отже, у розкопі IV у 2001 р. виявлено рештки двох частково збережених вогнищ, навколо яких спостерігався інтенсивний виробничий центр. Osteологічні матеріали, що знайдені на відстані 2-3 м північніше вогнищ, були, очевидно, кухонними рештками трапези (кістки часто розбиті на більші і зовсім дрібні фрагменти) (рис. 8). Знайдені кістки документують найм'ясистіші частини туш мамонтів (грудинка, передпліччя тощо).

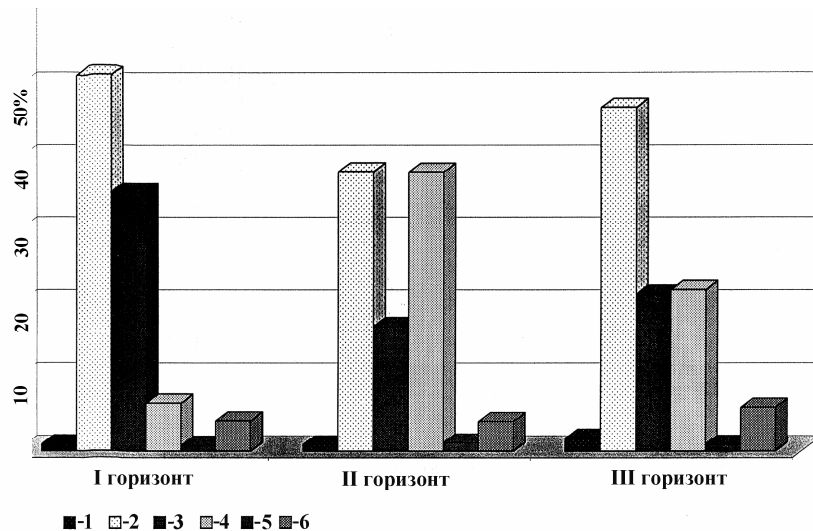

Рис. 11. Галич I. Культурний шар I. Діаграма порівняльного аналізу крем'яних виробів трьох підгоризонтів заселення. Умовні позначення: 1- нуклеуси; 2- відщепи; 3- пластини; 4- луски; 5- уламки технічні; 6- знаряддя

Fig. 11. Halych I. Cultural layer I. Diagram of the comparative analysis of stone artifacts of three subhorizons of inhabitation. Conventional marks: 1- cores; 2- flakes; 3- blades; 4- splinters; 5- technical fragments; 6- implements

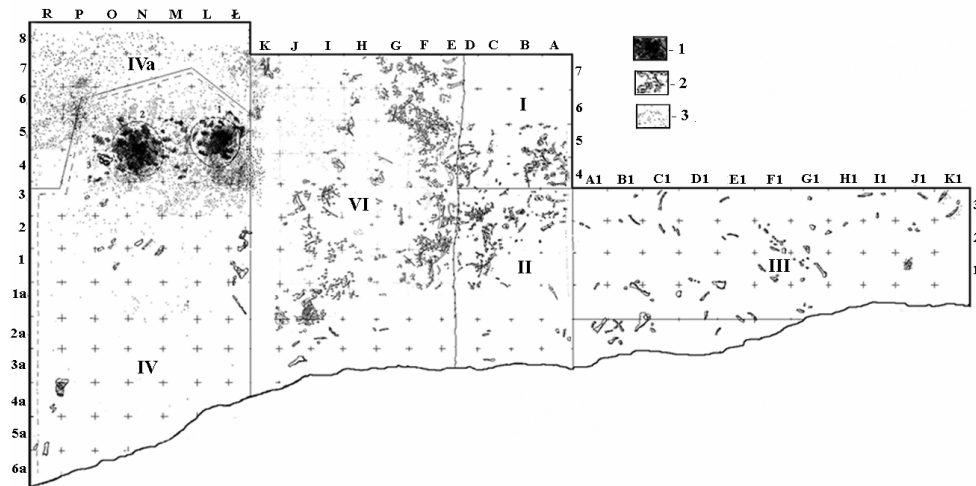

Рис. 12. Галич I. Культурний шар I. Загальний план розкопів I – VI. Умовні позначення: 1- залишки вогнищ; 2- кістки; 3- крем'яні артефакти

Fig. 12. Halych I. Cultural layer I. General plan of excavation areas I-IV. Conventional marks: 1- remains of hearths; 2- bones; 3- flint artifacts

На багатьох кістках мамонтів простежено різні сліди як антропогенного, так і природного характеру. Більшість з них – це випадкові нарізки, що утворились внаслідок зняття м'яса, однак

сліди шліфування та полірування на поверхні окремих ребер можуть вказувати на використання їх як лоцил (?).

Таким чином, у розкопах I, II, VI зафіксоване велике “кістковище” з дуже мізерною кількістю крем'яних виробів, а у розкопі IV – рештки двох частково зруйнованих вогнищ, навколо яких містився інтенсивний виробничий центр.

ХРОНОЛОГІЯ КУЛЬТУРНОГО ШАРУ I

У Київській Радіовуглецевій лабораторії Державного наукового центру радіогеохімії навколишнього середовища НАН України (М.М. Ковалюх) піддано радіовуглецевому датуванню зразки органічного матеріалу (вугілля і кістки), взятого під час досліджень 2000 р. (табл. 1). Отримані дати вказують на диференціацію віку стоянки і дають підставу для хронологічного поділу його заселення на три фази.

Таблиця 1

Вік ^{14}C зразків кістки і вугля.
Стоянка Галич I. Культурний шар I.
[за Lanczont, Bogucki, 2002, s.112]

Назва і локалізація зразка	Характер зразка	Код лабораторії	Вік ^{14}C	Культурний шар
Галич 1/00,	Вугілля	Ki-8928	25100±450	III рівень заселення
Галич 1/00, 10D	Вугілля	Ki-8929	24900±450	III рівень заселення
Галич 1/00, вогнище 2	Вугілля	Ki-8930	24600±450	II рівень заселення
Галич 1/00, скупчення кісток в центрі розкопу	Кістка	Ki-8931	24200±600	II рівень заселення
Галич 1/00, скупчення кісток в центрі розкопу	Кістка	Ki-8932	23500±600	I рівень заселення

Життя мисливських груп на досліджуваній стоянці припадало на молодшу частину пленігlačіалу вюрму (Вісли), період якого характеризувався холодним континентальним кліматом. Однак, як видається, у долині Дністра клімат був дещо м'якший ніж, наприклад, на Волині і Поділлі. Власне там, тобто на теренах, розташованих гіпсометрично вище і більше на північ, функціонували різні екосистеми мозаїкового складу з частинами субарктичної тундри, степу і лісостепу [Bezuško, Bogucki, 1993]. Такі комплекси, явно багатші та урізноманітненіші, могли бути у долині Дністра.

Для первісного мисливця істотними були й інші особливості локального ландшафту.

Високо винесений мис тераси становив чудовий пункт спостереження долини Дністра, правдоподібно на шляху переміщення великих ссавців-мамонтів, яких приваблювала сюди багата тундрово-лукова рослинність вологих долин, де вони харчувалися.

У лабораторії Університету Марії Кюрі-Склодовської (Люблін, Я. Кузяк) проведено визначення віку поселення на основі термолюмінісцентного аналізу (лесовий матеріал, що вкриває археологічні знахідки культурного шару I, 2001 р.).

Таблиця 2

Вік TL за зразками лесу з палеолітичної стоянки Галич. [Lanczont, Boguckij, 2002, s.105]

Назва і локалізація зразка	No. Lublin	Річна доза <i>Annual dose</i> Dr (Gy/ka)	Геологічна доза <i>Equivalent dose</i> ED (Gy)	Вік TL <i>TL age</i> (ka)
Зразок 50: найстарша фаза заселення	3982	2,787±0,31	50±4,5	17,9±2,6
Зразок 51: лес з-поза вогнищ на межі середньої і старшої фази заселення	3983	2,937±0,33	59±6,5	20,1±3
Зразок 52: найстарша фаза заселення	3984	2,764±0,25	50±5	18,1±2,4
Зразок 53: середня фаза заселення	3985	2,881±0,23	51±4	17,7±2

У таблиці 2 збережено стратиграфічний порядок датувань. Щоб пояснити молодший вік дат зразків лесу можна висунути гіпотезу, що виникає з інтерпретації умов седиментації лесів. Дати TL окреслюють нам фази засипання/седиментації стоянки наступними шарами лесового пилу. Можливо, що через певний час умови не сприяли акумуляційним процесам і осадки експонувалися на сонячне світло ще довго після залишення стоянки її мешканцями [Lanczont, Boguckij, 2002, s.80-83]. Власне цією причиною геологи пояснюють розходження у датуванні TL-методом і радіовуглецевим методом (^{14}C).

РОЗКОП IV. КУЛЬТУРНИЙ ШАР I. I-III ПІДГОРИЗОНТИ АНАЛІЗ КАМ'ЯНОГО КОМПЛЕКСУ

Для того, щоб визначити, наскільки тривалим міг бути інтервал (перерва) заселення поміж трьома рівнями вуглисто-попелястих прошарків у межах відкладів культурного шару I і чи взагалі ці рівні є однокультурним явищем, рештки виробничого центру навколо вогнищ досліджувалися способом фіксації кам'яних матеріалів трьома прошарками (верствами).

Для технологічного аналізу індустрії використано крем'яні матеріали планіграфічно обмеженої ділянки культурного шару I розкопу IV – практично це виробничий центр (закритий технологічний комплекс).

У першому підгоризонті (верства IV) знайдено 2199 екз. кременів (рис. 9); у другому підгоризонті (верства V) – 2144 екз. (рис. 10); у третьому – 365 екз. Всього для аналізу взято **4708 екз. знахідок.**

Вважаємо за необхідне проаналізувати крем'яні матеріали цього горизонту окремо за виділеними підгоризонтами, що дасть змогу простежити конкретні зміни (динаміку розвитку) у техніці розщеплення каменю і продукуванні головних типів знарядь праці (рис. 11).

Найглибший третій підгоризонт (верства VI) є, на наш погляд, частково “замитим” (природно заглибленим) матеріалом найранішого етапу заселення стоянки. Кількісно він дуже бідний, тому підрахунки відсотків і співставлення з верхніми прошарками можуть бути некоректними.

У колекції (365 екз.) представлені 4 нуклеоподібні вироби (1,1 %); 33 знаряддя (9,0 %); 52 пластини (14,2 %); 49 мікропластин (13,3 %); 47 відщепів (12,9 %); 26 невизначених сколи (7,1 %); 20 уламків крем'яної сировини (5,5 %) і один камінь з пісковика. У цьому підгоризонті спостерігаємо перевагу пластин над мікропластинами і досить високий відсоток знарядь (9 %). Зауважимо, що до класу знарядь у цьому аналізі віднесено усі крем'яні сколи і уламки з вторинною обробкою чи слідами використання, включаючи мікроретуш і локалізовані ретушовані ділянки.

Серед пластин цілими виробами є 13 екз. і 39 – фрагментованими (рівно у три рази більше). Фрагментовані пластини поділяються на базальні (проксимальні) частини (15 екз.), медіальні (10) і термінальні (14).

У групі мікропластинок цілі вироби налічують 14 екз., фрагментовані – 33, ребристі – 2. Порівняно із верхніми підгоризонтами помітна різниця у вищому відсотку фрагментації і меншій кількості ребристих типів (хоч останнє може бути викликане умовами збереження культурного шару).

Серед відщепів нижнього прошарку трохи більше фрагментованих (12 екз.) із загального числа представлених у колекції сколів. Деяка відмінність простежується у кількості (і відповідно відсотку) мікровідходів найнижчого підгоризонту. Якщо у двох верхніх шарах вони складали більше 50 % усіх предметів у колекції, то у третьому (нижньому) шарі їх тільки 36,4 % (133 екз.). Це “нормальна” кількість мікровідходів поселенської структури палеолітичної пам'ятки.

Сколи із вторинною обробкою поділяються на такі типи: пластини з ретушшю – 11 (34,9 %); пластини з мікроретушшю – 5 (15,5 %); мікропластини з ретушшю – 6 (18,6 %); відщепи з ретушшю – 4 (12,4 %). Усі ці вироби у типологічному аспекті “нейтральні”, а в функціональному – сумнівні (мікроретуш і дрібна ретуш могли виникнути внаслідок механічних дій антропогенного чи природного характеру).

Справжні типи знарядь представлені лише по одному екземпляру – скребло, скребачка, мікрорізець-скобель, пластинка з торцевою підтескою.

Отже, якщо не враховувати “неоформлених знарядь” – різних сколів з локалізованою нерівномірною крайовою ретушною підправкою латеральних ділянок, то знарядь у найнижчому підгоризонті практично 2 – 3 екземпляри. До того ж, характерні гравецькі елементи тут відсутні.

Колекція другого чи середнього підгоризонту (верства V) складається з 2132 екз. кременів і 12 природних каменів (гальок) із алювіальних відкладів Дністра.

Колекція розчленовується на такі категорії: нуклеуси – 6 екз. (0,3 %); вироби з вторинною обробкою (включаючи типові знаряддя) – 69 екз. (3,3 %); пластини – 147 екз. (7,9 %);

мікропластини – 362 екз. (16,9 %); відщепи – 240 екз. (11,2 %); невизначені сколи – 104 екз. (4,9 %); природні уламки крем'яної сировини – 54 екз. (2,5 %); мікровідходи скалки – луски, уламки сколів – 1115 екз. (52 %).

Вищезазначені категорії інвентаря, їх приблизна кількість і відповідно відсоток дуже подібні до категоріального складу верхнього підгоризонту. Така ж мізерна кількість нуклеусів (6 екз.), невеликий відсоток знарядь і більша половина мікролітичних відходів виробництва (52 %).

У матеріалах другого підгоризонту можна відзначити такі провідні риси: пластини і мікропластини серед загальної кількості сколів (не враховуючи мікровідходи) складають більшу половину заготовок (більше 60 %); мікропластинки більше ніж в два рази перевищують відсоток пластин; серед знарядь (не рахуючи неформованих відщепів та пластин з ретушшю) переважають різці (11) і різцеві ретушовані сколи (13); скребачок набагато менше – лише 3 екз. (в цьому головна відмінність від інвентаря верхнього підгоризонту).

Серед пластин другого підгоризонту (150 екз.) цілі речі складають 43, базальні частини – 39, медіальні частини – 31 і термінальні кінці – 33 екз. Якщо до групи пластин відносити лише цілі екземпляри та базальні частини, то кількість (реальна ?) їх зменшиться майже вдвічі.

У колекції мікропластинок (362 екз.) цілі вироби представлені 156 екз., фрагментовані – 197 і реберчасті – 9. Складається враження, що мікропластинки ламались (фрагментувались) набагато рідше, ніж більші за розміром пластини (насправді так не могло бути). Очевидно, більші пластини люди ламали навмисне, для різних виробничих цілей.

Цікаво, що серед 240 відщепів лише 37 виробів фрагментовані. Це свідчить насамперед про те, що короткі і широкі, часто масивні відщепи не входили до кола виробничих потреб первісних майстрів.

За винятком значної переваги різців над скребачками другий підгоризонт у технічно-типологічному аспекті абсолютно ідентичний першому.

Перший підгоризонт (верства IV) є найпізнішим етапом (третім умовним) існування стоянки. У ньому нараховується найбільше кременів – 2199. Представлені такі категорії інвентаря: нуклеуси – 8 екз. (0,4 %); знаряддя чи вироби з вторинною обробкою – 68 (3,0 %); пластини – 146 (6,6 %); мікропластини чи пластини шириною менше 1,2 см – 397 (18 %); відщепи – 231 (10,5 %); невизначені сколи, відщепи чи пластини – 104 (5,2 %); різноманітні природні уламки кременю – 37 (1,7 %); міліметрові луски і скалки, уламки сколів менше 2 см в поперечнику – 1125 (51,1 %); природні гальки з пісковика, дрібні кварцитові конкреції – 12 (0,5 %).

Загалом, більше половини колекції складають дрібні луски і скалки (від 1 до 20 мм). Насправді їх набагато більше. Як показує контрольна промивка культурного шару у місці розщеплення (виробничий центр), скалки розміром 1 – 3 мм практично пронизують усю товщину відкладів. У класифікаційному аспекті вони до уваги не беруться.

Дещо дивнішим видається дуже низький відсоток нуклеусів – 0,4 %, серед яких переважають вкрай спрацьовані чи браковані екземпляри. Очевидно, сировина приносилась із віддалених місць добування і тому реалізовувалась практично без великих відходів (лише 37 екз. невеликих уламків “природного” кременю).

Невисокий загальний відсоток пластинчатих заготовок – 6,6 %, серед яких цілі пластини складають 34 екз. (1,5 % до загальної кількості виробів) і фрагментовані 113 екз. (5,1 %). Можна вважати, що розломаних пластин є у 4 рази більше ніж цілих, в середньому кожна пластина ламалась на 2 – 3 частини. До пластинчатих заготовок треба, вочевидь, віднести і

групу мікропластинок, яких виявлено у 3 рази більше, ніж власне пластин. Їх колекція складається із 387 екз., включаючи цілі мікропластинки – 124 (5,6 %), фрагментовані екземпляри – 261 (11,9 %), і ребристі фрагменти – 12 (0,5 %).

Пластини і мікропластини складають уже 24,6 % від загальної колекції. Якщо ж відкинути луски і мікровідходи, то відсоток пластин зросте вдвічі і буде коливатись біля 50 %.

При цьому треба врахувати, що серед невизначених сколів (5,5 %) приблизно половина фрагментів є пластинами, а в групі знарядь (3,0 %) майже 80 % – пластини. До аналізу пластин першого підгоризонту можна додати, що фрагментовані екземпляри складаються з таких частин: базальні – 41, медіальні – 25, термінальні – 44; невизначені – 3 екз.

Таким чином, враховуючи досить високий показник пластинчастості і мікролітизації заготовок, можна відносити 1-й підгоризонт культурного шару I до високорозвинених пластинчастих індустрій.

Відщепи в комплексі інвентаря виглядають типовими відходами виробництва (сколи оживлення, підправки площадок і бокових граней, обмеження ребер і потоншення тильових поверхонь).

Цілих відщепів знайдено набагато більше ніж цілих пластин. У пропорційному аспекті цілих відщепів є 190 екз. (8,6 %), а фрагментованих – 41 (1,9 %).

Порівняльна характеристика техніко-типологічних особливостей різних груп колекції I-го і II-го підгоризонтів, враховуючи майже однакову їх кількість (2199 і 2144), дозволяє аргументовано стверджувати їх нерозривну єдність і дає підстави вважати розкопаний комплекс культурного шару I гомогенним і технологічно монолітним виробничим осередком.

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.

ВИРОБНИЧИЙ КОМПЛЕКС РОЗКОПУ IV

Усі продукти розщеплення крем'яного комплексу виробничого центру у розкопі IV, який нараховує **5215** екз., можна розділити на такі категорії: знаряддя праці – 127, пластини – 420, мікропластини – 818, відщепи – 587, сколи – 319, нуклеуси – 28, луски – 2786, уламки – 130 екземплярів. Якщо від усіх цих предметів відняти допоміжні категорії розколювання кремню (невизначені сколи, уламки, луски), то загальне число аналізованого матеріалу становитиме **2000** екз.

Пластини. Від загальної кількості крем'яних виробів становлять 8,1 % (420). Колекція пластин ділиться на цілі – 155 і фрагментовані – 265 (у відсотковому відношенні цілі вироби поступаються фрагментам у значенні – відповідно 37 % і 63 %). Фрагменти пластин розділяються у відповідності до збереженої частини на базальні (113), медіальні (76) і термінальні (103).

Цілі пластини за розмірами поділяються на великі (7-12 см), середні (4-7 см) і малі (2-4 см). Великі нараховують лише 16, середні – 94, а малі – 45 екземплярів. Показники таблиці 1 дозволяють стверджувати, що із збільшенням довжини пластин зменшується їхня кількість. Найбільшу групу становлять заготовки розміром 2-5 см (67,1 %). Максимальна довжина пластин досягає 11 см. Пластин розміром 9-11 см є лише 3 шт. (1,9 %).

Мала кількість видовжених пластин, таким чином, є характерною особливістю крем'яної колекції з Галича I. Це підтверджують показники пропорцій цілих пластин таблиці 4.

Пластини за пропорційністю діляться на три групи: 1) довжина більша за ширину в 2 рази; 2) у 3 рази; 3) у 4 рази. Їх кількість у всіх групах – великих, середніх, малих –

зменшується із збільшенням видовженості. Видовжених пластин у пропорції 4:1 є найменше – 11 (7,1 %).

Серед огранення спинок пластин переважає поздовжнє чи частково поздовжнє: 106 екземплярів (68,4 %). На другому місці є ортогональне та ортогонально-крайове огранення (9 % і 7,1 %). Незначна кількість пластин репрезентована первинними (1,9 %) та конвергентними (2,6 %) сколами.

Решта пластин належать до груп дорсально-пласких, безсистемних, безсистемно-крайових, ребристих, ребристо-крайових, підперехресних, ортогонально-перпендикулярних (по 1,3 %). Незначну кількість становлять підперехресно-крайові, перпендикулярні і перпендикулярно-крайові (по 0,6 %) (таблиця 3).

Ударні площадки пластин виявлено у 123-ох з-поміж 155-ти екземплярів. Серед них найбільше число припадає на мікрофасетовані (40), фасетовані (33) та мікроплощини (23 екземпляри). Виявлено також поздовжню підправку (у 8 пластин).

Таблиця 3
Параметри довжини цілих пластин.

Довжина (см) пластин	Кількість	%
2 – 5	104	67,1
5 – 7	35	22,6
7 – 9	13	8,4
9 – 11	3	1,9

Таблиця 4
Пропорції цілих пластин.

Пластини	L > 2 I	L > 3 I	L > 4 I	Усього	%
великі	7	7	2	16	10
середні	49	36	9	94	61
дрібні	39	6	-	45	29
Усього	95	49	11	155	100
%	61,3	31,6	7,1	100	

Таблиця 5
Характер огранення спинок цілих пластин.

Пластини	Великі	Середні	Дрібні	Усього	%
поздовжні	-	34	27	61	39,4
поздовжньо-крайові	5	23	7	35	22,6
ортогональні	2	8	4	14	9
ортогонально-крайові	3	5	3	11	7,1
первинні	1	2	-	3	1,9

дорсально-пласкі	1	1	-	2	1,3
біпоздовжні	1	4	1	6	3,9
біпоздовжньо-крайові	-	1	-	1	0,6
конвергентні	-	4	-	4	2,6
безсистемні	-	-	2	2	1,3
безсистемно-крайові	-	2	-	2	1,3
ребристі	1	-	1	2	1,3
ребристо-крайові	1	1	-	2	1,3
поздовжньо-ребристі	-	3	-	3	1,9
підперехресні	-	2	-	2	1,3
підперехресно-крайові	-	1	-	1	0,6
ортогонально-перпендикулярні	-	2	-	2	1,3
перпендикулярні	-	1	-	1	0,6
перпендикулярно-крайові	1	-	-	1	0,6
Усього	16	94	45	155	100
%	10	61	29	100	

Таблиця 6
Ударні площадки пластин та відщепів.

Площадки	Пластини	Відщепи	Усього	%
пласкі	5	38	43	8
природні	4	38	42	7,8
грубосколені	2	7	9	1,7
двогранні	5	24	29	5,4
багатогранні	3	13	16	3
мікроплощадки	23	71	94	17,5
фасетовані	33	69	102	19
мікрофасетовані	40	134	174	32,3
Поздовжньо- підправлені	8	21	29	5,4
Усього	123	415	538	100

Таблиця 7
Характер огранення цілих відщепів.

Відщепи	Великі	Середні	Дрібні	Усього	%
поздовжні	-	6	101	107	24,6
поздовжньо-крайові	1	16	57	74	17
ортогональні	-	3	48	51	11,7
ортогонально-крайові	1	12	24	37	8,5
первинні	1	7	33	41	9,4

дорсально-пласкі	1	3	35	39	9
Біпоздовжні	-	1	7	8	1,8
Біпоздовжньо-крайові	1	3	1	5	1,1
конвергентні	-	2	18	20	4,6
конвергентно-крайові	-	2	6	8	1,8
безсистемні	-	2	2	4	0,9
безсистемно-крайові	-	-	2	2	0,5
ребристі	-	5	6	11	2,5
ребристо-крайові	-	5	1	6	1,4
поздовжньо-ребристі	-	1	1	2	0,5
Підперехресні	-	-	1	1	0,2
ортогонально-перпендикулярні	-	1	5	6	1,4
перпендикулярні	-	-	5	5	1,1
перпендикулярно-крайові	-	3	4	7	1,6
радіальні	-	1	-	1	0,2
Усього	5	73	357	435	100
%	1	17	82	100	

Мікропластини. Від загальної кількості становлять 15,7 % (818 екз.).

За характером огранення спинок їх слід розділити на наступні групи: поздовжні двогранні – 424 (51,8 %), поздовжньо-крайові – 153 (18,7 %), поздовжні трьохгранні – 141 (17,2 %), конвергентні – 54 (6,6 %), ребристі – 26 (3,2 %), ортогональні – 11 (1,3 %) та біпоздовжні – 9 (1,1 %). Для всіх визначених ударних площадок характерні мікроплощини.

Відщепи. Становлять 11,3 % (587 екз.). На відміну від пластин, серед відщепів більшу частину становлять цілі – 435 (74 %), меншу – фрагменти 152 (26 %).

Цілі відщепи діляться на групи великих – 5 (1 %), середніх – 73 (17 %) і дрібних – 357 (82 %). Фрагменти представлені у вигляді базальних частин – 88 (58 %) і термінальних – 64 (42 %).

За показником пропорцій цілі відщепи розподіляються на групи довгих (довжина більша від ширини) – 214 (49 %) та коротких (довжина менша від ширини) – 221 (51 %).

Найпоширеніше огранення спинок цілих відщепів – поздовжнє чи частково поздовжнє – 96 екземплярів (45 %). Значний відсоток становлять ортогональне і ортогонально-краєве огранення (11,7 % і 8,5 %). Багато первинних відщепів – 82 екз. (9,4 %). Дещо поступається дорсально-пласке (9 %) та конвергентне (4,6 %) огранення. Далі йдуть ребристі (2,5 %), конвергентно-крайові (1,8 %), перпендикулярно-крайові (1,6 %), ребристо-крайові, ортогонально-перпендикулярні (по 1,4 %) та інші відщепи (таблиця 7). Невеликий відсоток відщепів із безсистемним (0,9 %) та радіальним (0,2 %) оформленням.

Порівнюючи результати аналізу огранення спинок цілих відщепів і цілих пластин (таблиці 7 і 5), можна простежити значну подібність у їх характері, щоправда, із невеликою різницею у відсотковому відношенні. Як серед пластин, так і серед відщепів домінує паралельне, поздовжнє та ортогональне огранення спинок.

Аналогічна ситуація простежується і у характері ударних площадок. Переважають мікрофасетовані (134), грубофасетовані (102) площадки, мікроплощини (94 екземпляри),

багато плоских і природніх (по 38), двограних (24) та поздовжньо підправлених (21 екземпляр) (таблиця 4).

Отже, аналіз кам'яного інвентаря розкопаної ділянки дозволяє у попередньому плані зробити такі висновки: досліджена частина площі є тимчасовим (сезонним) поселенням мисливців на мамонтів; розщеплення каменю і виготовлення знарядь праці відбувалось на місці поселення; скупчення фауністичних решток є “кухонними” залишками здобичі, майже повністю мамонтів.

ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Враховуючи крем'яні вироби усіх польових сезонів з усіх розкопів Галича I, загальна колекція інвентаря “закритого” культурного шару I складається з **7 696 екз.** Головні категорії:

- знаряддя праці – 170 екз. / 2 %;
- різцеві сколи – 27 екз. / 0,3 %;
- нуклеоподібні – 39 екз. / 0,5 %;
- пластини – 1412 екз. / 18,5 %;
- мікропластинки – 1167 екз. / 15,2 %;
- відщепи – 916 екз. / 11,9 %;
- уламки природні – 171 екз. / 2,2 %;
- скалки-луски – 3714 екз. / 48,3 %

Далі подаємо деталізовану характеристику лише **нуклеусів** та **знарядь праці** повного комплексу крем'яних виробів.

Категорія нуклеоподібних – 39 екз.

У колекції нуклеоподібних представлені як преформи нуклеусів (2 екз.), самі нуклеуси (20 екз.), так і уламки нуклеусів (17). Серед останніх переважають дрібні косокутні та аморфні шматки, за якими неможливо визначити тип нуклеуса.

Преформи (пренуклеуси) – 2 екз. Враховуючи майже восьмитисячну загальну колекцію крем'яних сколів та скалок, дещо дивним виглядає наявність лише двох заготовок жовен (конкрецій) для подальшого розщеплення. Очевидно, крем'яна сировина знаходилась на достатньо віддалених теренах, тому усі принесені конкреції використовувались максимально. Ця думка підтверджується майже повною утилізацією наявних нуклеусів.

Пренуклеуси представлені одним конічним жовном із плоскою скісною площадкою, з якої проведено 3-4 пробних зняття у паралельному (призматичний тип) напрямку, і другим, майже сформованим одноплощинковим нуклеусом також призматичного характеру. Його ударна площадка сформована серією широких знять із багатьма дрібними сколами підправки. На плоскій робочій поверхні простежено паралельні крупні негативи.

Розміри преформ невеликі, у середньому 7 x 6 x 3 см.

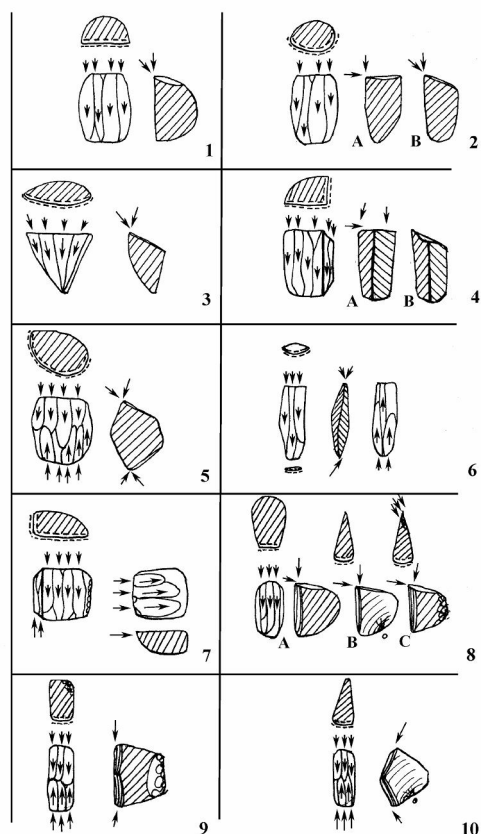

Рис. 13. Галич I.
Культурний шар I. Типи нуклеусів
Fig. 13. Halych I.
Cultural layer I. Types of cores

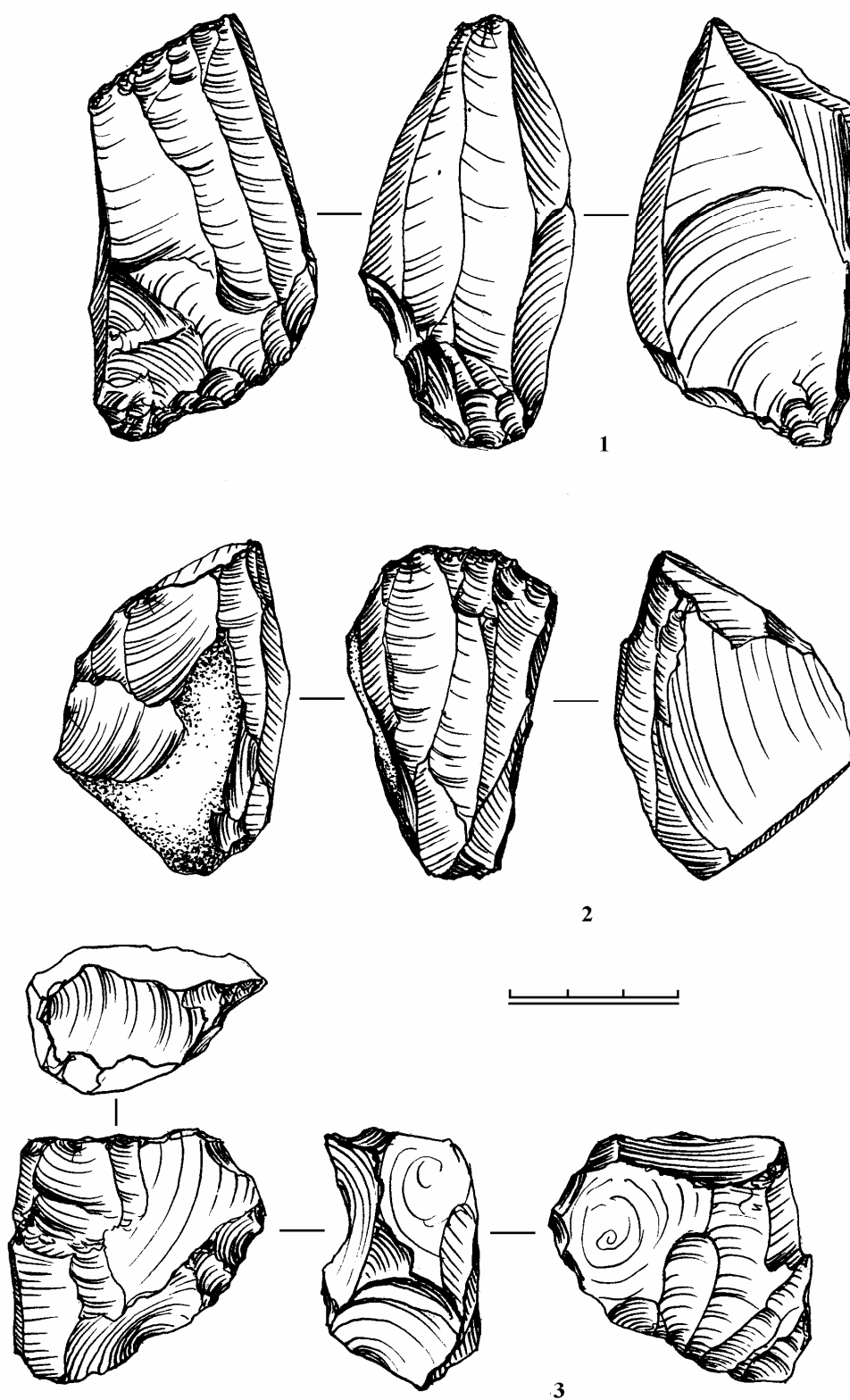

Рис. 14. Галич I. Культурний шар I. Нуклеуси
Fig. 14. Halych I. Cultural layer I. Cores

Нуклеуси – 20 екз. / 0,25 %.

За головними морфометричними ознаками ядрища поділені на 10 типів (рис. 13), які можуть бути об'єднані у вищий таксон – класи за кількістю площадок, робочих поверхонь і напрямком знять. Треба зазначити, що за винятком одного конвергентного, усі інші нуклеуси є паралельними поздовжніми. У цьому варіанті виділено такі класи:

- одноплощадкових односторонніх (рис.13, 1, 2, 3, 8);
 - одноплощадкових двосторонніх (рис.13, 4);
 - двоплощадкових односторонніх зустрічних чи полюсних (рис.13, 5, 9, 10);
 - двоплощадкових двосторонніх альтернативних (рис.13, 6);
 - трьохплощадкових, трьохсторонніх альтернативно-суміжних (рис.13, 7).
- Окремо за типами визначено такі нуклеуси.

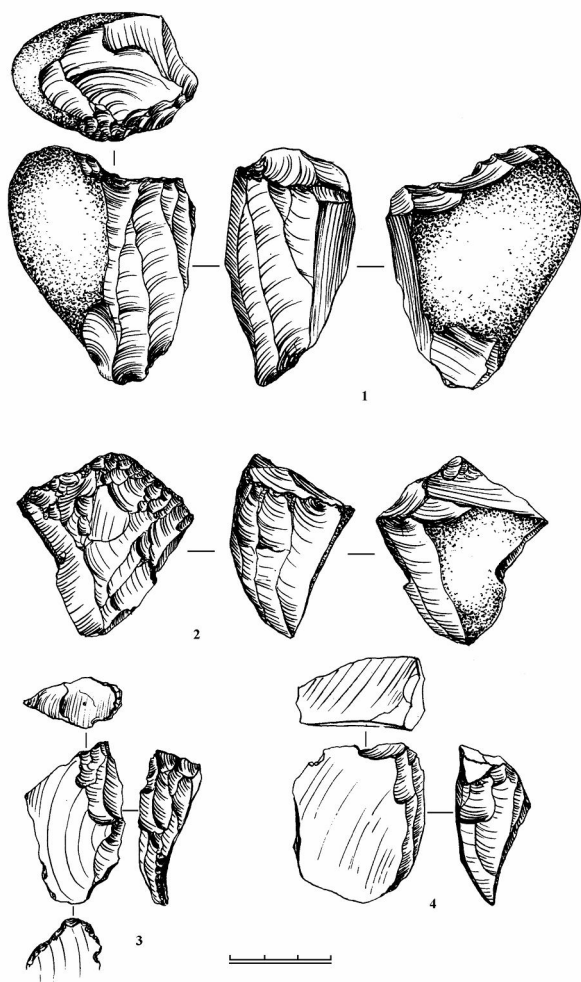

Рис. 15. Галич I. Культурний шар I. Нуклеуси
Fig. 15. Halych I. Cultural layer I. Cores

наявність різкої грані поміж двома плоскими поверхнями знять. Ударна площадка сформована кількома ударами і дрібною ретушшю (фасетаж) по краю.

Тип V – 1 екз. Двоплощадковий односторонній призматичний (з опуклою у перетині робочою поверхнею) (рис. 13, 5; 16, 5). У нашому випадку це сильно спрацьоване ядрище, що

Тип I – 1 екз. Одноплощадковий односторонній паралельний плоский (рис.13, 1; 16, 3). Ударна площадка грубо сколота кількома паралельними зняттями, що накладаються одне на друге. Робоча поверхня плоска, обмежена паралельно. *Тип II – 2 екз.* Одноплощадковий односторонній паралельний призматичний (з опуклим у перетині корпусом) (рис. 13, 2; 18, 1, 2). Як підтип можуть виступати ядрища із прямою і сильно нахиленою ударною площадкою. Означена робоча поверхня займає переважно не менше половини корисної “опуклості”. Трапляються форми, близькі до олівце-подібних (рис. 18, 2).

Тип III – 2 екз. Одноплощадковий односторонній конвергентний ледь опуклі у перетині (рис. 13, 3; 15, 2). Іноді їх називають пірамідальними (у вигляді перевернутої піраміди). Ударні площадки сильно скісні. *Тип IV – 1 екз.* Одноплощадковий двосторонньо-суміжний (рис. 13, 4; 17, 1). У цих ядрищ є одна поперечна ударна площадка і дві плоскі робочі поверхні, розміщені під кутом одна до другої. Від звичайного призматичного нуклеуса їх відрізняє

пройшло вже кілька стадій переоформлення, але зберегло дві полюсних скісних площадки, з яких по опуклому корпусі проводились регулярні зняття пластинок. Окремі грані цього нуклеуса мають сліди шліфування.

Тип VI – 1 екз. Двоплощадкове, двосторонньо-альтернативне ядрище видовжених пропорцій (рис. 13, 6; 17, 3). На двох поперечних кінцях досить спрацьованого нуклеуса спостерігаються дві площадки, з яких велось розщеплення в зустрічному напрямку, але на двох протилежних поверхнях, що формує альтернативний характер напрямку сколювання. Не виключено, що протилежну сторону ядрища почали використовувати для розщеплення заготовок після того як повністю використали можливості основної (лицевої) робочої поверхні.

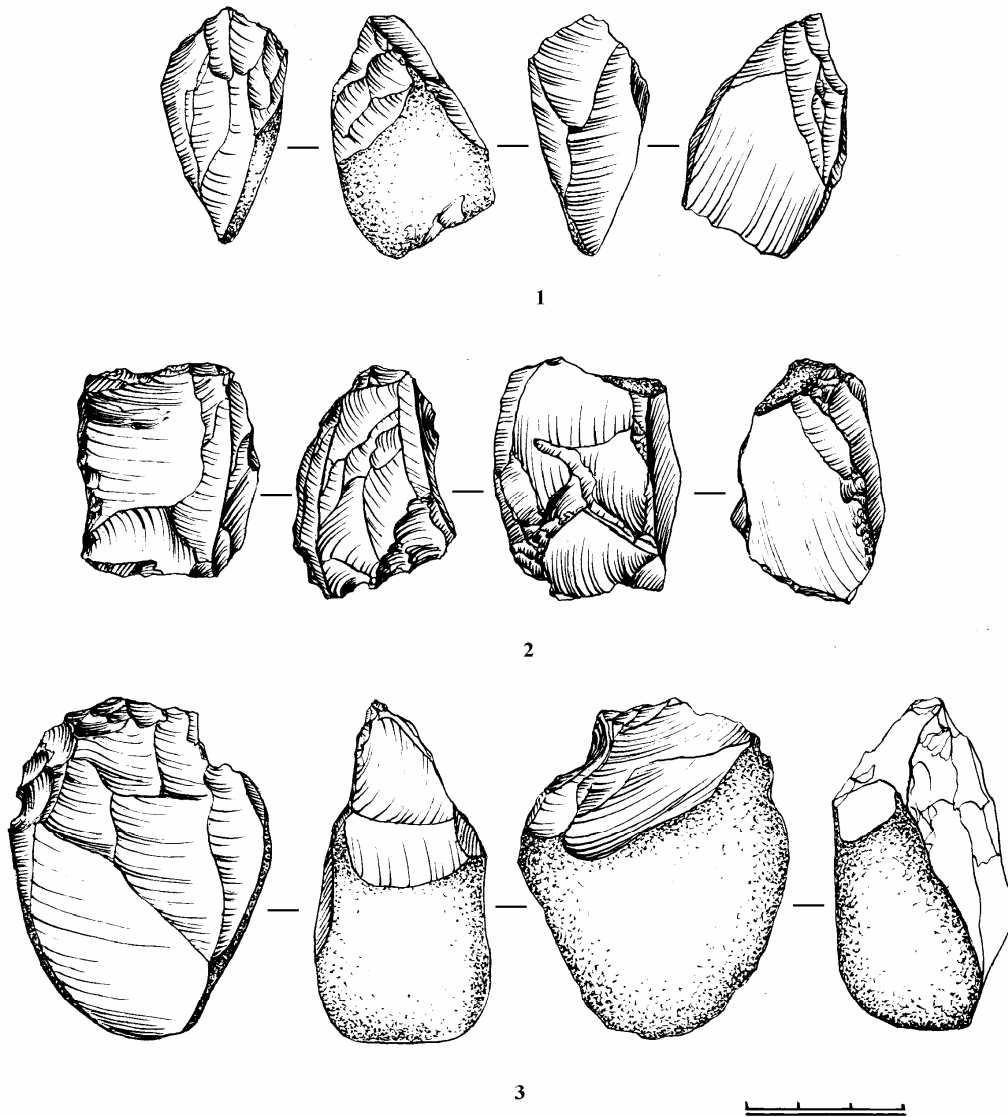

Рис. 16. Галич I. Культурний шар I. Нуклеуси
Fig. 16. Halych I. Cultural layer I. Cores

Тип VII – 1 екз. Трьохплощадкове, трьохстороннє альтернативно-суміжне ядрище (рис. 13, 7; 17, 2). Цей нуклеус документує складну систему розщеплення двох суміжних робочих поверхонь (широкої пласкої і вузької торцевої), ударні площадки яких містилися на протилежних краях, а сколювання велось у зустрічно-суміжному напрямку. Протилежна ледь опукла сторона також використовувалась для зняття заготовок. Ударною площадкою для неї слугував бічний край першої пласкої робочої поверхні. Отже, маємо сплющено-клиноподібну форму ядрища, з трьома робочими поверхнями (одна бічна торцева) і трьома ударними площадками на трьох бокових краях.

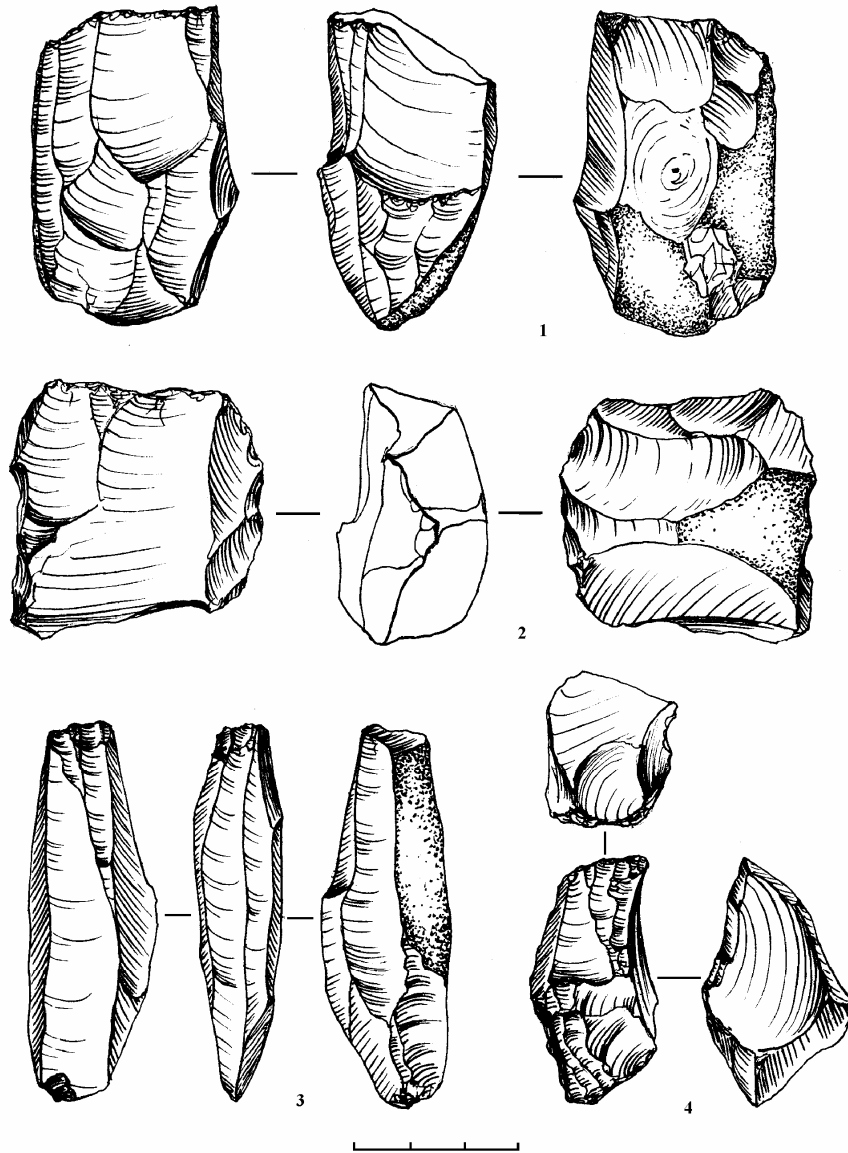

Рис. 17. Галич I. Культурний шар I. Нуклеуси
Fig. 17. Halych I. Cultural layer I. Cores

Тип VIII – 6 екз. Одноплощадкові односторонні торцеві (з вузькою робочою поверхнею на ребрі пласкої заготовки) (рис. 13, 8; 14, 1, 2; 15, 3, 4; 16, 1). Половина цих ядрищ сформована на поздовжніх гранях масивних відщепів (рис. 15, 3, 4; 16, 1). Ударні площадки переважно похилі, пласкі, а робочі поверхні в профіль вигнуті. З таких ядрищ можна було відщеплювати лише видовжені дрібні пластинки і мікропластинки. Окремі з них мають назви клиноподібних.

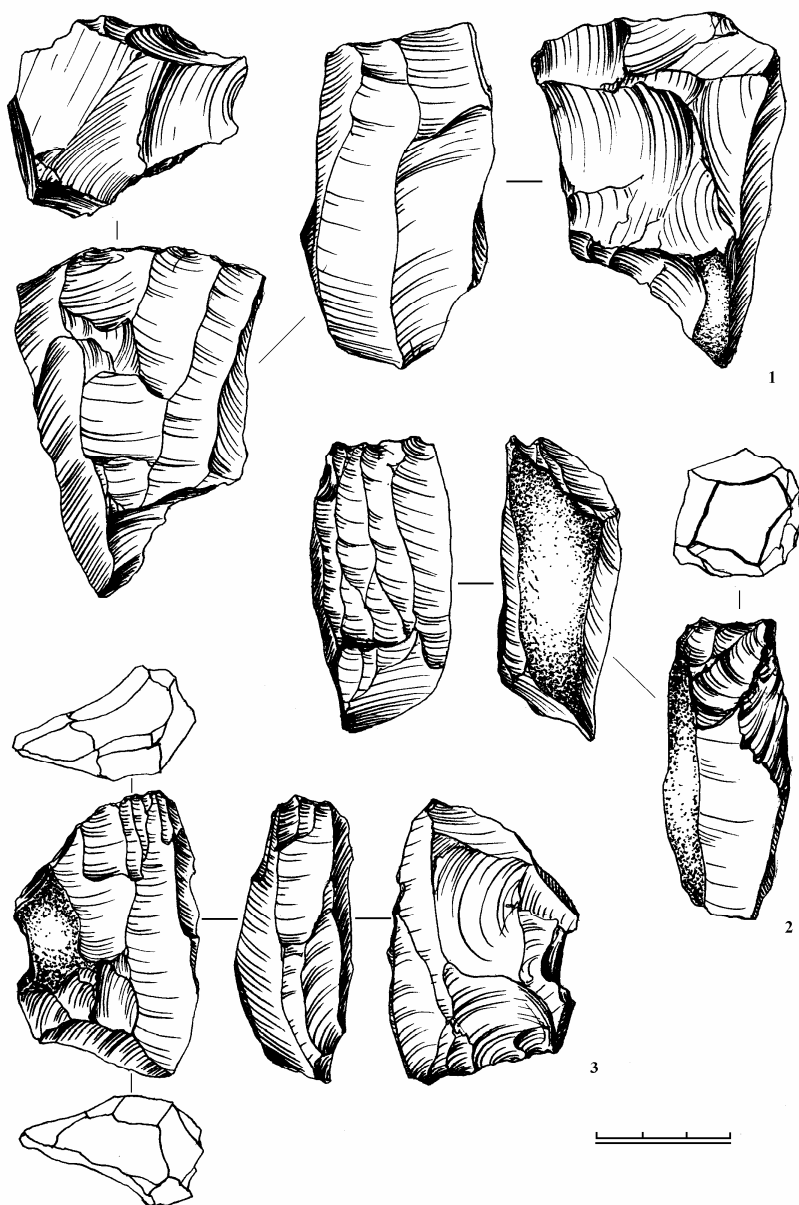

Рис. 18. Галич I. Культурний шар I. Нуклеуси
Fig. 18. Halych I. Cultural layer I. Cores

Тип IX – 2 екз. Двоплощадкові односторонні торцеві з прямою робочою поверхнею (рис. 13, 9; 15, 1; 18, 3). Від попереднього типу відрізняються наявністю двох полюсних площадок, переважно пласких і скісних. Один екземпляр (рис. 18; 3) має грубо підправлене гостре ребро на протилежному від робочої поверхні краю. Інший тип демонструє опуклу жовнову тилову поверхню.

Тип X – 3 екз. Двоплощадкові односторонні торцеві з опуклою (чи під кутом) у профіль робочою поверхнею (рис. 13, 10; 14, 3; 17, 4). Один з них (рис. 14, 3) має двобічно підтесане гостре ребро на протилежному від робочої поверхні краю (подібно до типу “липських” нуклеусів). Виглядає на те, що ці двополюсні торцеві ядрища використовувалися лише для зняття мікропластин. Бокові поверхні “сплющувалися” спеціальними грубими широкими зняттями.

Знаряддя праці – 170 екз. (2 %).

Подасмо деталізований аналіз лише безсумнівних виразних типів знарядь. Більшість сколів (пластин і відщепів) з сумнівною локалізованою ретушшю чи слідами пошкодження не зараховано до знарядь.

Група різців – 37 екз. / 21,8 %

Різці є провідним типом знарядь Галича I. Вони складають одну з найчисельніших груп – 37 екз. (у 2,5 рази більше ніж скребачок). Окремою категорією розглядаються мікрорізці на мікропластинах з ретушшю.

Ретушні різці – 9 екз. мають одну характерну рису оформлення – поперечний круто ретушований край, по якому нанесені “різцеві удари”. Але за іншими морфологічними ознаками вони значно різняться. Заготовками для чотирьох різців слугували пластини, для трьох – масивні відщепи. Два фрагментованих знаряддя мають невизначені заготовки. За формою і розміщенням робочого краю ретушні різці поділяються на одинарні – прямі бокові – 3 екз. (рис. 19, 2; 20, 6; 21) і ретушно-ввігнуті бокові – 1 екз. (рис. 19, 1); ретушно-скісні кутові – 1 екз. і подвійні – ретушно-прямі бокові симетричні (рис. 20, 3; 21, 4), ретушно-опуклі альтернативні – 1 (рис. 20, 2), ретушні скісні біпоздовжні полюсні (рис. 19, 5).

Кожен із зазначених підтипів має свої індивідуальні особливості в оформленні робочого краю. Відзначимо лише, що тільки в трьох випадках фіксуємо робочий край, розміщений на дистальному кінці заготовки. Це два відщепи (рис. 19, 1; 20, 6) і невизначений масивний скол (рис. 21, 9). Усі інші ретушні різці оформлені на базальному (проксимальному) кінці пластинчастих заготовок. Більшість негативів різцевих сколів “заломлені” на вентральну сторону (рис. 19, 1, 5; 20, 2, 3, 6; 21, 6).

Різці кутові – 5 екз. До кутових належать знаряддя сформовані двома різцевими зняттями під кутом одне до другого (негатив одного різцевого зняття слугував площадкою для зняття другого).

Різці кутові поділяються на традиційні серединні (робочий край знаходиться посередині поздовжньої вісі заготовки), правосторонні чи лівосторонні. Типових серединних різців всього два (рис. 20, 1, 5), до того ж другий екземпляр (рис. 20, 5) демонструє дорсально-вентральну форму широких негативів, нанесених з базального кінця пластинчастої заготовки. Подібний серединний різець сформований прямо на п’ятці видовженої поздовжньо-крайової пластини (рис. 19, 4). Кілька дорсальних пласких негативів можна трактувати як спосіб потоншення основи (?).

Два кутових різці на пластинах належать до підтипу лівосторонніх, але один з них виготовлений на базальній (рис. 20, 4), а другий – на дистальній частині заготовки.

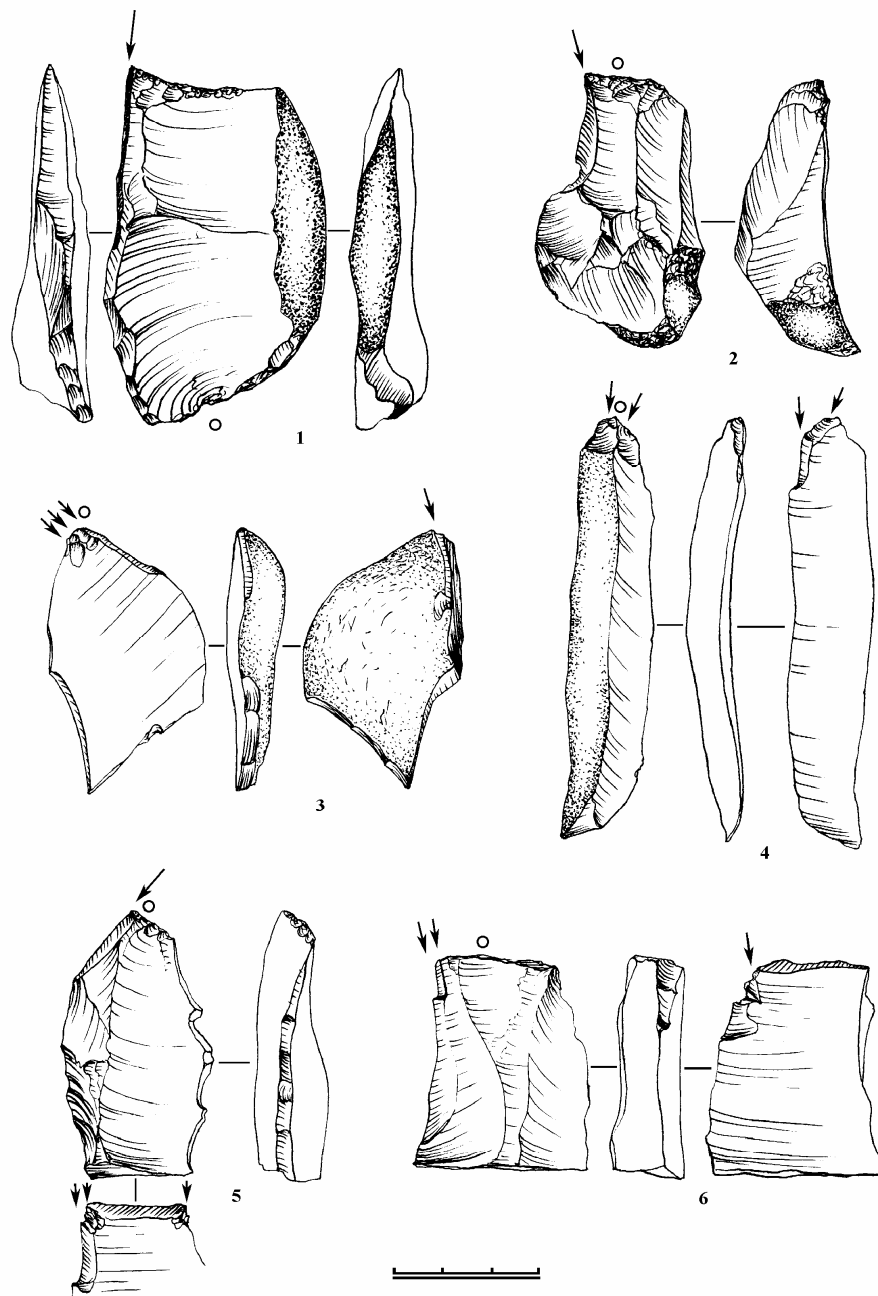

Рис. 19. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя
Fig. 19. Halych I. Cultural layer I. Implements

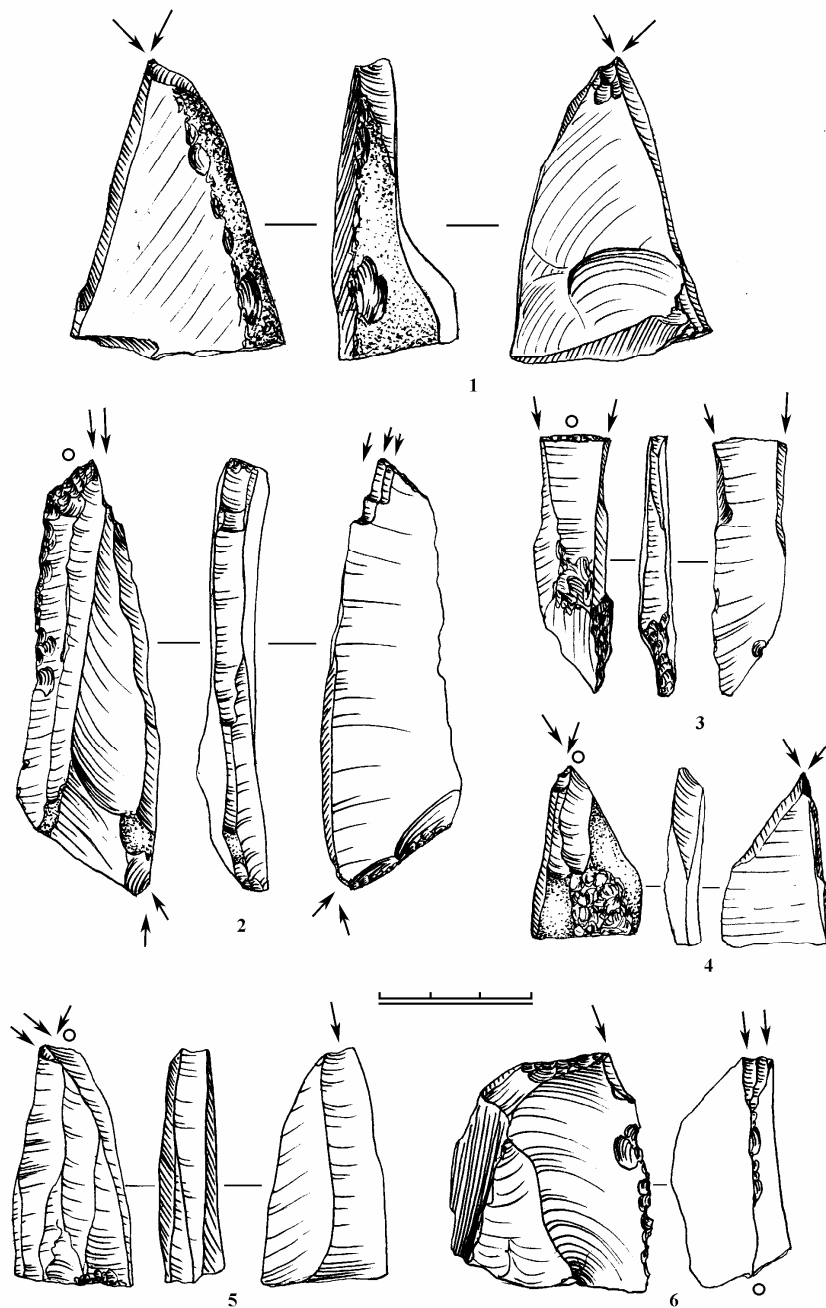

Рис. 20. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя
Fig. 20. Halych I. Cultural layer I. Implements

Різці бокові – 21 екз. Поділяються на підтипи різців на торці зламаного сколу (переважно пластин) одинарних чи двійних і на ударній площадці сколу. Серед останніх трапляються екземпляри з майже повністю відколотими ударними площадками (рис. 21, 3, 5), так що неможливо встановити їх первісний вигляд, або ж це звичайні бокові різцеві зняття на поперечній площині п'ятки (рис. 19, 6; 21, 2).

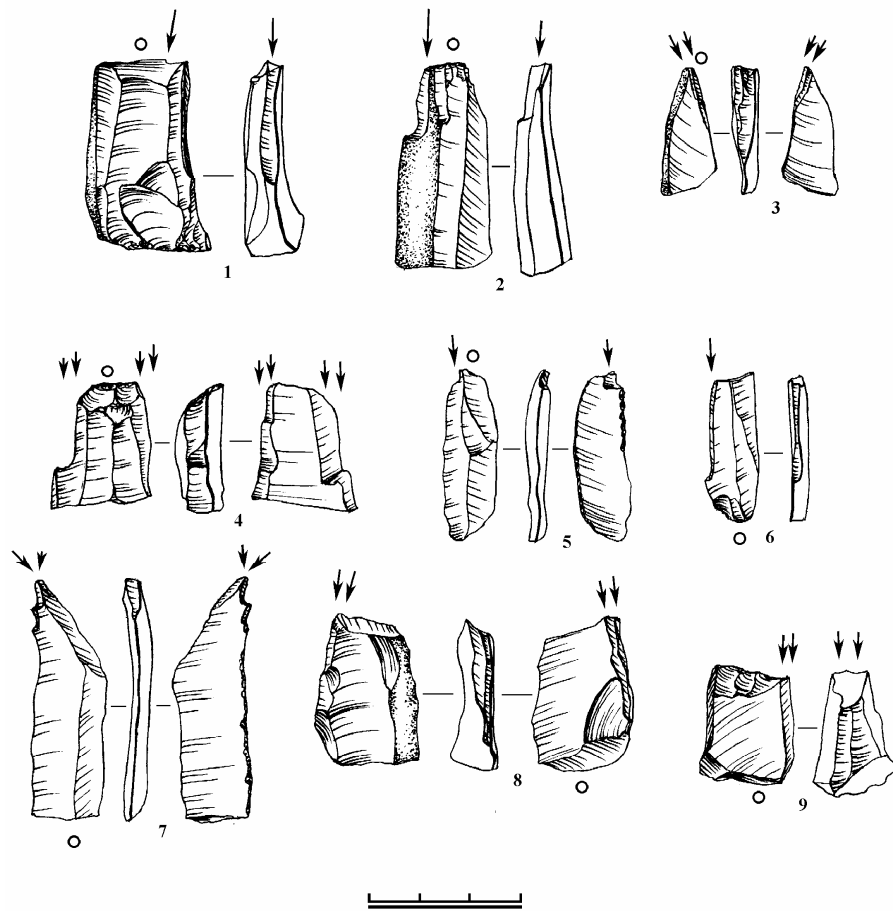

Рис. 21. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя
Fig. 21. Halych I. Cultural layer I. Implements

Різці на торці зламаного сколу досить широко різняться за формою, розмірами і характером використаної заготовки. Один з них подвійний симетричний на медіальній частині поздовжньо-крайового сколу, ще один – біпоздовжний полюсний (рис. 23, 5). Серед заготовок звичайних бокових різців на куті зламаної пластини присутні як масивні пластинчасті сколи із “зануреною” потовщеною дистальною частиною, так і дрібні майже мікролітичні пластинки (рис. 21, 5, 6). Переважно це базальні частини чи інші фрагментовані сколи з боковими різцевими зняттями (рис. 21, 1, 8).

У загальних рисах, серед різців переважають бокові форми на зламі відщепу, пластини, або ж на торці розлому пластини, однак саме ці різці за морфологією заготовок і формою різцевого робочого краю є досить розмаїті і не утворюють монолітної групи. Можливо, багато таких різців є випадковими продуктами, які виникли внаслідок випадкових різцевих сколів (?).

В той же час, ретушні різці, поступаючи кількісно, у морфологічному аспекті становлять єдину групу знарядь як за величиною заготовок, так і безсумнівними цільовими різцевими зняттями.

Серед заготовок усіх різців 15 екз. мають на спинках більші чи менші ділянки конкреційної кірки. Більшість заготовок є фрагментами пластин. Робочі ділянки різців

розміщені переважно на ударних площадках, або ж зі сторони ударної площадки сколу. Лише у дев'яти випадках фіксуємо робочий край знаряддя на дистальному кінці сколу. Наявність (і перевага) різців може вказувати на обробку кістки чи рогу викопних тварин на місці стійбища (хоч, на жаль, серед виявлених кісток відсутні такі вироби).

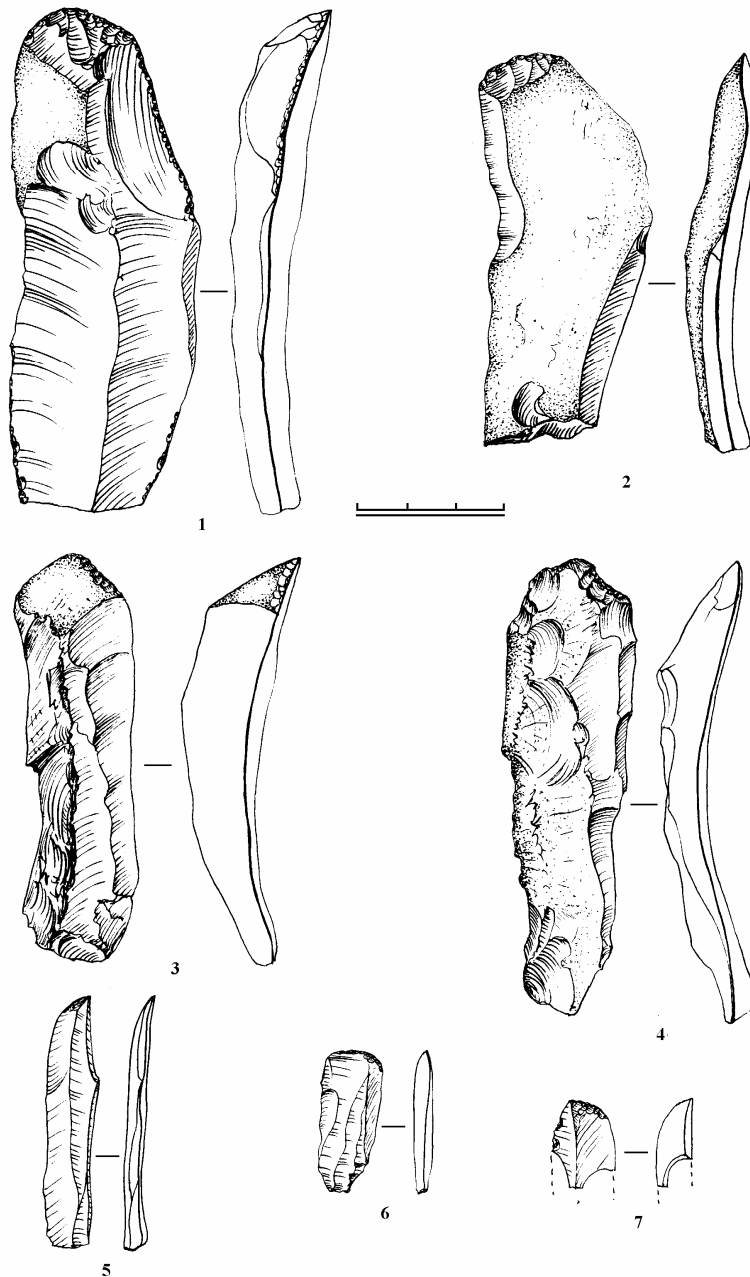

Рис. 22. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя
Fig. 22. Halych I. Cultural layer I. Implements

Різцеві сколи – 27 екз. Довжиною від 5 до 1,5 см і шириною 0,3-0,8 см. Окремі з них фрагментовані. Переважна більшість (19 екз.) мають ретушовані ребра, тобто, були зняті зі сколів із ретушованим краями, що ще раз підтверджує домінування різців ретушного типу.

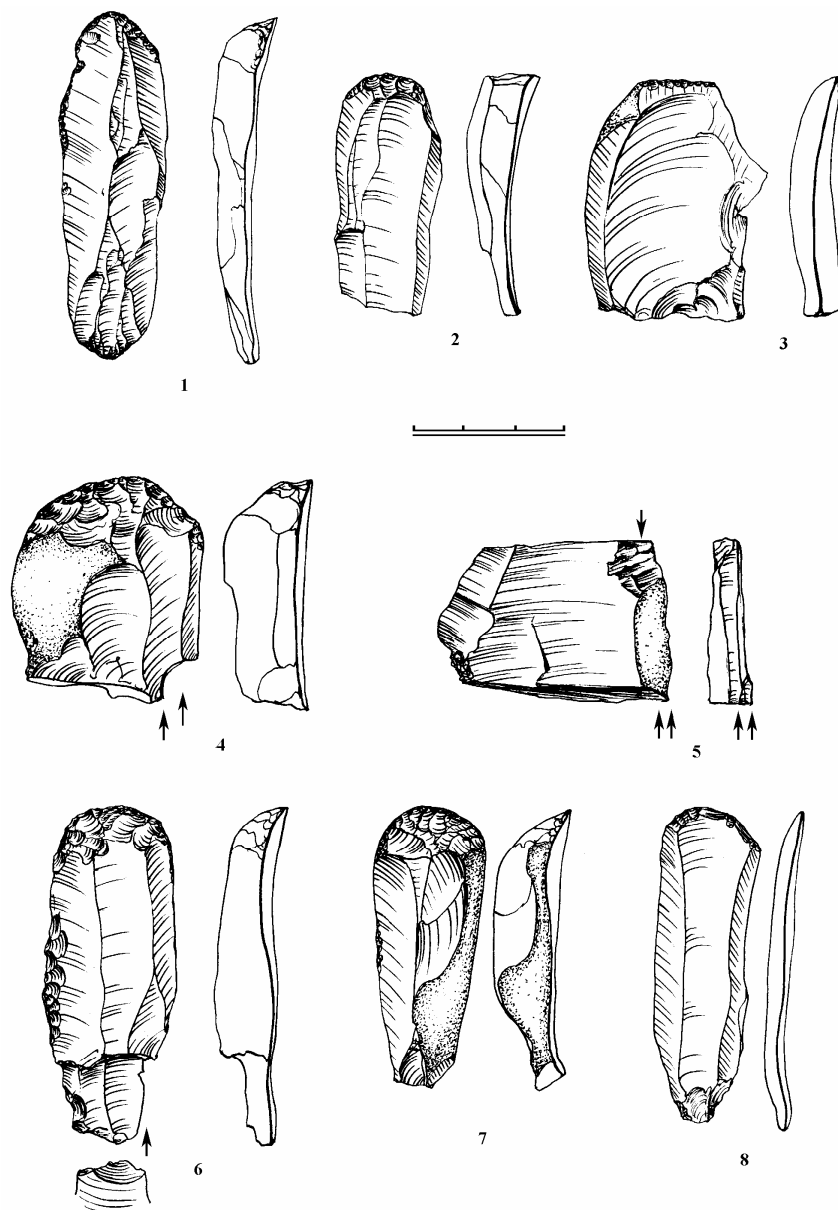

Рис. 23. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя

Fig. 23. Halych I. Cultural layer I. Implements

Група скребачок – 14 екз. (8,2 % від загальної кількості знарядь).

Скребачки нижнього шару I Галича I це кількісно бідний, але розмаїтий ансамбль, хоч окремі екземпляри є безсумнівними і типовими знаряддями верхньопалеолітичного технокомплексу.

За формою робочого краю в плані знаряддя поділені на 4 типи, за крутизною і висотою лева в перерізі – на 3 підтипи.

Тун 1. Це звичайні кінцеві опуклі скребки з робочим краєм на протилежному від ударної площадки кінці – 7 екз. (рис. 22, 1, 2; 23, 2, 6-8). Один з них належить до підтипу крутих (робочий елемент має кут загострення 80-90°) (рис. 23, 2), ще один – до підтипу плоских (кут загострення робочого краю коливається в межах 30-40°) (рис. 22, 2). Останнє знаряддя

виготовлене на масивній первинній пластині з вигнутим (в плані) дистальним кінцем і більше нагадує стамескоподібні знаряддя. Такі вироби серійно трапляються у нижніх шарах Кременця I (Куличівки).

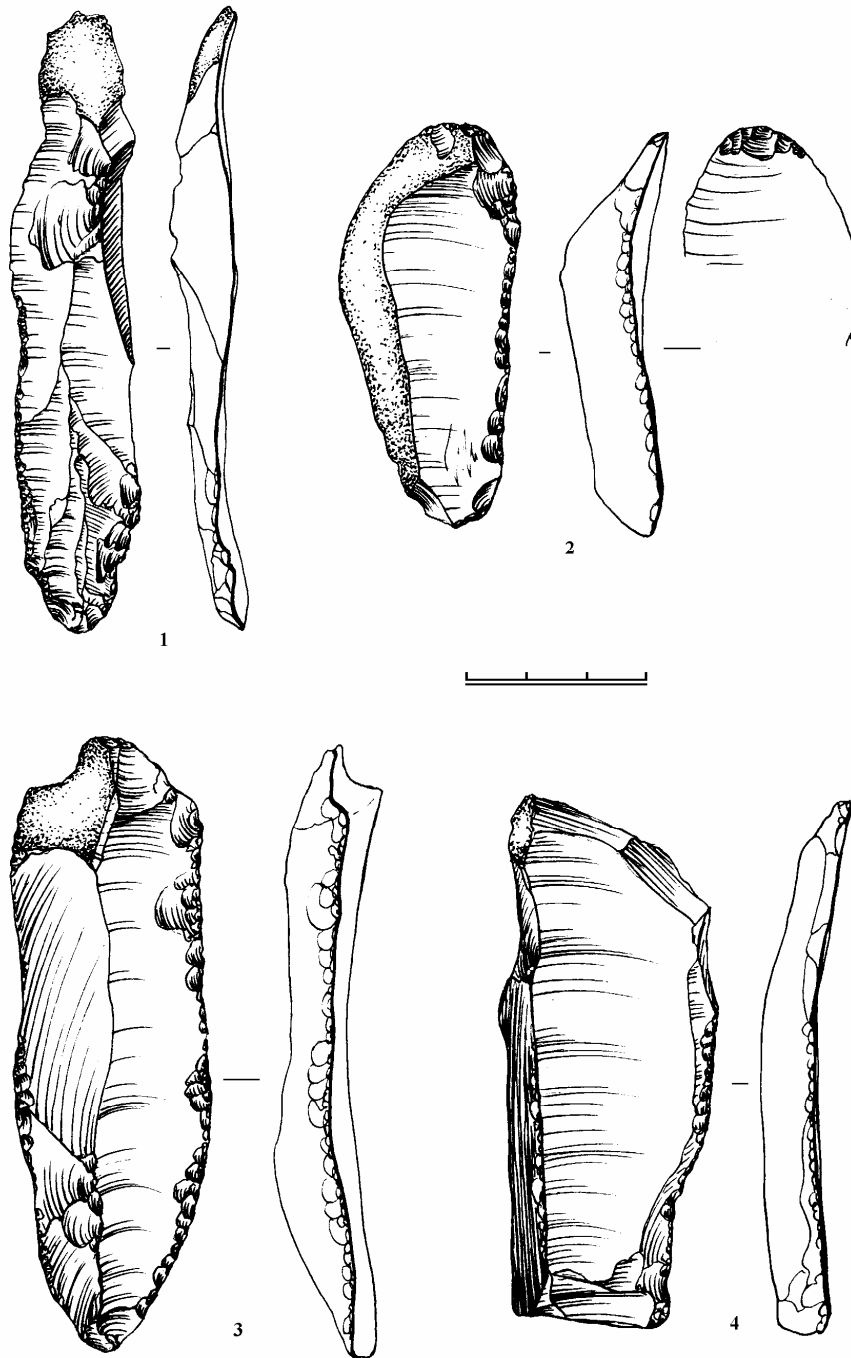

Рис. 24. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя
Fig. 24. Halych I. Cultural layer I. Implements

Два знаряддя цього типу належать до категорії комбінованих – скребачки-різці. Перший оформлений на масивній поздовжньо-крайовій пластині з крутим високим робочим краєм (рис. 23, 4). Більша частина заготовки (базальна сторона) відсутня. По торцю розлому з правого

боку зроблено два сильних різцевих зняття. Знаряддя подібне до типових “архаїчних” форм скребачок верхнього палеоліту дністерського басейну.

Друге знаряддя (рис. 23, 6) можна вважати найефектнішим виробом у колекції скребачок. Воно виготовлене на “правильній” призматичній пластині середніх розмірів. Робоча дуга напівкрута, підправлена широкими сколами оформлення і дрібненькою ретушшю по лезу.

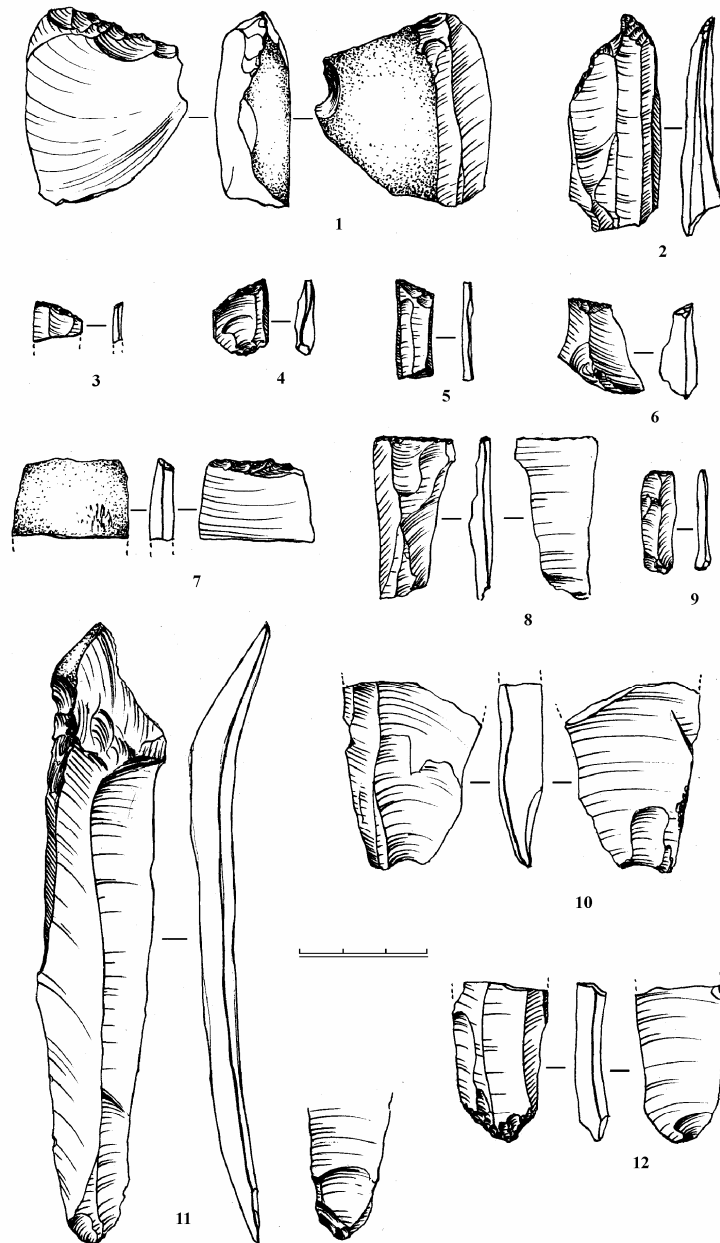

Рис. 25. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя
Fig. 25. Halych I. Cultural layer I. Implements

Пласкі різцеві зняття, що проведені в основі корпусу з вентральної і дорсальної сторін заготовки, мали на меті потоншення акомодатійного елемента. Не можна виключати можливості застосування кістяного чи дерев'яного руків'я до цього знаряддя.

Одна із скребачок першого типу виготовлена на досить тонкій пластинчатій заготовці (до 0,4 см) з низьким, але круто оформленим робочим елементом (рис. 23, 8).

Тип 2 – це кінцева дистальна опукло-скісна (опукло-бокова) форма (рис. 22, 3-7) – 5 екз.

Знаряддя представлені загалом нетиповими пластинчастими заготовками, серед яких присутні макро- та мікроформи. Дві з них можна віднести до підтипу мікроскребачок з похилим (низьким) робочим краєм (рис. 22, 5, 6). Ще дві оформлені на крупних поздовжньо-крайових (частково ребристих) пластинах, дугоподібно вигнутих у профілі (рис. 22, 3, 4). Локалізовані робочі краї цих крутих скребачок є скоріше ледь ввігнутими, а не опуклими. Віднесення їх до групи скребачок є умовним і базується лише на формі заготовок. Типовим у цій групі є лише одне фрагментоване знаряддя на вузькій високій пластинці (рис. 22, 7).

Тип 3 – кінцева (поперечна) дистально-пряма скребачка (рис. 23, 3); єдина, що виготовлена на заготовці відщепного типу. Однак це знаряддя за формою і технікою оформлення робочого краю є атиповим виробом. Лезо тонке, але круте за рахунок притуплюючої ретуші на пероподібному широкому краю відщепа.

Тип 4 – кінцева стрільчаста (у вигляді середньовічної стрільчастої арки) форма. Представлена однією скребачкою на видовженій пластині з незначним ретушуванням поздовжнього краю (рис. 23, 1).

У загальних рисах щодо скребачок можна навести такі спостереження.

1) Усі знаряддя цієї групи виготовлені на пластинах (за винятком одного атипового виробу). Усі дорсальні та дистальні.

2) Переважають видовжені пластини середніх розмірів 5,0 x 2,5 x 1,0 см, робочі краї яких добре ограничені.

3) Трапляються атипові вироби з ледь ввігнутим боковим робочим краєм на крупних заготовках і такі ж бокові форми на мікропластинках.

4) Лише три екземпляри мають ретушну підправку поздовжніх сторін (загалом нехарактерну для комплексу).

5) Окремі скребачки мають базальне потоншення. Вони могли використовуватись у руків'ях.

Пластини з підтескою – 6 екз. / 3,5 %. Відразу ж треба зазначити, що типових “ножів костьонківського типу” з підтескою двох протилежних поперечних кінців у колекції Галича I немає. Із шести пластин зі слідами вентральної підтески чотири мають базальне потоншення і дві – дистальне. Сліди цієї операції чітко виражені лише у двох предметів. Зазначимо, що ми володіємо чотирма цілими пластинами і двома проксимальними фрагментами.

За спостереженнями М.Д. Гвоздовер, особливість костьонківської “підтески” полягає в тому, що вона складається зі сколів, знятих поперемінно з вентральної і дорсальної сторін [Гвоздовер, 1998, с.243]. Тобто, практично це не “підтеска”, а “затеска” коротких поперечних кінців пластин та відщепів.

У нашій колекції найпоказовішою є поздовжньо-крайова пластина із підтескою опуклого дистального кінця і дрібною дорсальною ретушшою по гострому поздовжньому краю (рис. 24, 2). У цьому випадку ми справді спостерігаємо як вентральну, так і дорсальну підтеску кінця. Правда, нижній, базальний край знаряддя підтески не має, що ріднить описаний виріб більше із стамесками ніж із “ножами костьонківського типу”.

Другим цілим виробом є довга (14,5 x 2,3 x 0,9 см) з вигнутим кінцем пластина (з фрагментом “ребра” нуклеуса) і вентральною підтескою ударної площадки (рис. 25, 11).

Підтеска пласка, досить широка (на усю ширину пластини), що формує гостре лопаткоподібне лезо знаряддя.

Ще один предмет має притуплений широкий базальний край. Кілька поперечних крутих знять формують зубчастий край, що не створює подібності із похилою костьонківською “підтескою”.

Можливо, до сколів з підтескою потрібно віднести фрагмент первинної пластини, ударна площадка якої повністю “стесана” серією дрібних напівкрутих (до крутих) знять, що формують міцний корпус швидше скобеля, ніж ножа (рис. 25, 7).

Не ясно, чи можна вважати підтескою одне невеличке зняття з вентрального боку на ударній площадці пластини із численними негативами дорсального потоншення (рис. 25, 12). Так само викликає сумнів базальне потоншення пластини з вентральної сторони, яке повністю “зрізало” ударну площадку (рис. 25, 10). Подібні знаряддя кваліфікуються переважно як стамески.

Отже, типових ножів костьонківського типу у дослідженій колекції немає, хоч деякі з описаних предметів можуть виступати у ролі прототипів чи атипових екземплярів. Окремі виразні предмети віднесені нами до стамескоподібних знарядь.

Пластини з притупленням торцем – 7 екз. / 4,1 %. Вони поділяються на пластинки з скісним (косим) кінцем (рис. 25, 3-6), притупленням дрібною (перлинною) ретушшю і пластини з прямим притупленням краєм (рис. 25, 8, 9). Загалом це невеличкі (2,5-3,5 см довжиною) пластинки, навмисно обламані і круто ретушовані по торцю.

Знаряддя на мікропластинках – 54 екз. / 31,7 %.

У комплексі Галича I (культурний шар I) представлений порівняно чисельний мікролітичний інвентар, серед якого можна виокремити так звані “голчасті” вістря на товстих мікропластинках та різцевих сколах, додатково підправлених зі сторони животики (рис. 26, 1, 3, 5, 6).

Голчасті вістря або атипові мікрівістря гравет складають найбільшу групу у мікролітичній колекції – 17 екз. Вони виготовлені, переважно, на вузьких мікролітах типу різцевих сколів і у перерізі є трьохгранними. На відміну від типових різцевих сколів із ретушшю на гострому ребрі, голчасті вістря ретушовані з обох боків прямовисною притуплюючою ретушшю. Такі знаряддя з’являються на пам’ятках Придністер’я досить рано (X-й шар Молодового V та ін.) і супроводжують граветські та епіграветські комплекси аж до мезоліту [Черниш, 1961; 1981; 1985].

Поряд з цією чисельною групою у колекції трапляються *типові вістря гравет* на мікропластинах з ограненою дорсальною поверхнею (6 екз.). Інколи такі пластини притуплені аж до поздовжньої центральної лінії заготовки. У таких випадках вторинна обробка з’їдає до половини поздовжньої сторони (рис. 26, 7; 27, 1, 4, 6). На окремих таких мікролітах помітні легкі мікрорізцеві зняття, гострі кінці, ретушовані з двох боків та ін. (рис. 27, 9, 11). Найпоказовішим є знаряддя у вигляді видовженого сегмента із мікрорізцевим знаряддям у нижній частині (рис. 27, 13).

Окремий підтип репрезентують 2 пластинки з ретушшю на двох поздовжніх краях, локалізованою на базальній (загостреній) частині пластинки (рис. 27, 20).

2 предмети (рис. 27, 12, 14) класифікуються як *point a’ gibasite* чи вістря з горбиком (пластинки притупленою спинкою і гострим виступом (*gibbeux* – власне, горб) [Brezillon, 1977, p. 298].

У типологічному аспекті важливою групою є 5 вістер з косопритупленим краєм (рис. 26, 9-12), одним із різновидів яких є вістря подібне до типу point hambourgien, або ж до атипових (мікролітичних?) наконечників з бічною виїмкою (рис. 26, 8). Не виключено, що до цієї групи належать ще 5 фрагментованих екземплярів, зображених на рис. 26, 9, 10, 15, 21, 25. Такі фрагменти мікропластин з бічною виїмкою називають іноді “ножами ргані” [Борзисяк, 1998], хоч типологічно і функціонально кавказькі “rganі” є мікролітами, навмисно розламаними у місці спеціально зробленої виїмки. Безсумнівним атиповим вістрям з боковою виїмкою (point a cran) є фрагмент пластини (рис. 27, 14).

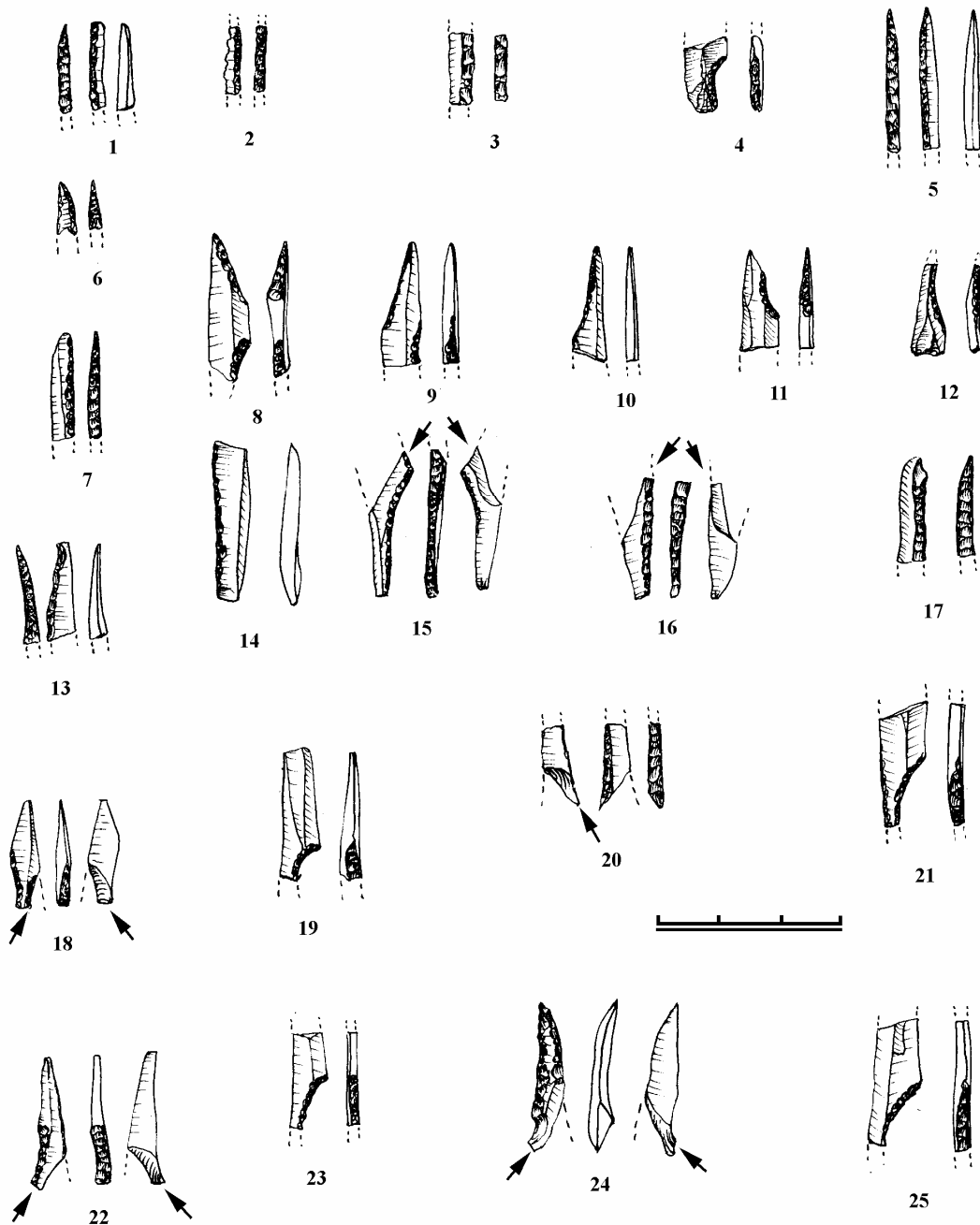

Рис. 26. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя. Мікролітичний інвентар
Fig. 26. Halych I. Cultural layer I. Implements. Microlithic inventory

Невеликою (6 екз.), але яскравою серією представлені *мікропластини з притупленою спинкою і різцевим зняттям* навскіс поздовжній вісі заготовки (рис. 26, 15, 16, 20, 22, 24). Не ясно, чи це спосіб потоншення і формування черешка, чи результат макрозносу (?) [Нужний, 2002, с.65], чи це звичайний випадковий продукт виготовлення і утилізації (?).

У розрізі цього питання цікавою є знахідка мікроліта, подібного (в плані) до *черешкового наконечника*, сформованого крутою ретушшю на двох нижніх поздовжніх ділянках пластинки і різцевого зняття, спрямованого з вентрального боку навкоси до подовгастого черешка (рис. 26, 18). Подібним атиповим знаряддям є *вістря* на рис.26, 24.

Лише одним невиразним виробом представлена “*пилочка*” (рис. 26, 2).

Поряд з пластинками із притупленою спинкою знайдено 3 *фрагменти вістер на мікропластинках із дрібною крайовою ретушшю*, націленою на вирівнювання і підгострення трикутного листоподібного вістря (рис. 27, 21-24).

Трапляються також *мікропластинки* (4 екз.) з дорсальною ретушшю (рис. 27, 15, 17), або ж вентральною (рис. 27, 18, 25). Деякі предмети нагадують пластинки “*дюфур*” (рис. 27, 16), хоч їх присутність у граветоїдному комплексі викликає здивування.

У загальних рисах, проаналізований інвентар у вигляді мікропластинок з притупленою спинкою (45 екз. – 83,4 % до усіх мікропластинок з ретушшю) і окремих пластинок з крайовою ретушшю (9 екз. – 16,6 %) свідчить про перевагу раннього мікрограветоїдного комплексу, у якому виразно представлені тонкі довгі (голчасті) мікровістря, вістря з притупленим скісним краєм та виїмкою (ргані?), а також вістря зі скісним різцевим вентральним зняттям. Усі ці елементи у тій чи іншій мірі трапляються у комплексах граветських пам’яток Придністер’я.

Знаряддя з виїмками (скобелі) – 7 екз. / 4,1 %. Це, переважно, гострокутні масивні уламки сколів (5-3 см), на поздовжніх краях яких виготовлено робочі виїмки. Робочі краї круті та напівкруті, сформовані як широкими анкошами, так і дрібною ретушною підправкою. Виїмки розміром від 1 до 1,5 см за простяганням та глибиною до 2,0 см.

Пластини з ретушшю – 36 екз. / 21,1 %. Найбільша кількість крем’яних предметів зі слідами вторинної обробки належить до групи пластин з регулярною і локалізованою ретушшю на поздовжніх краях. Виділяються досить видовжені заготовки (рис. 24, 1) з ретушшю по обох поздовжніх краях. Така обробка не лише підгострює, але й вирівнює і формує робочі краї, наближаючи їх до типових скребел з опуклим напівкрутим лезом (рис. 24, 3). На переважній кількості виробів ретуш фрагментарна, локалізована у привершинних чи базальних частинах заготовки. Ретуш загалом дрібна, крайова, нерівномірна.

Цілих пластин з ретушшю – 13, дистальних фрагментів – 12, базальних – 11. Середній розмір заготовки: 7 x 2 x 0,8 см.

Ми фіксували лише безсумнівно ретушовані краї пластин. Вироби з мікроретушшю, окремими анкошами чи надломомми не враховувалися, оскільки їх неможливо відрізнити від речей з природними пошкодженнями.

Відщепи з ретушшю – 4 екз. / 2,4 %. Є лише 4 екз. відщепів із ретушшю на різних ділянках периметру. Вони нічим суттєвим не відрізняються від пластин з ретушшю (хіба що пропорціями). Два предмети цілі, два фрагментовані.

Сокироподібне знаряддя – 1 екз. / 0,59 %. Це клиноподібний природно розламаний шматок крем’яної конкреції (з кіркою на торці), звужений гострий край якого спеціально оброблений пласкими зняттями і дрібним ретушуванням. Його розміри: 9 x 6 x 4 см. Клиноподібна форма і підгострений робочий край можуть свідчити про використання цього

виробу для розбивання кісток тварин (колун). В остеологічній колекції Галича I таких розбитих кісток багато.

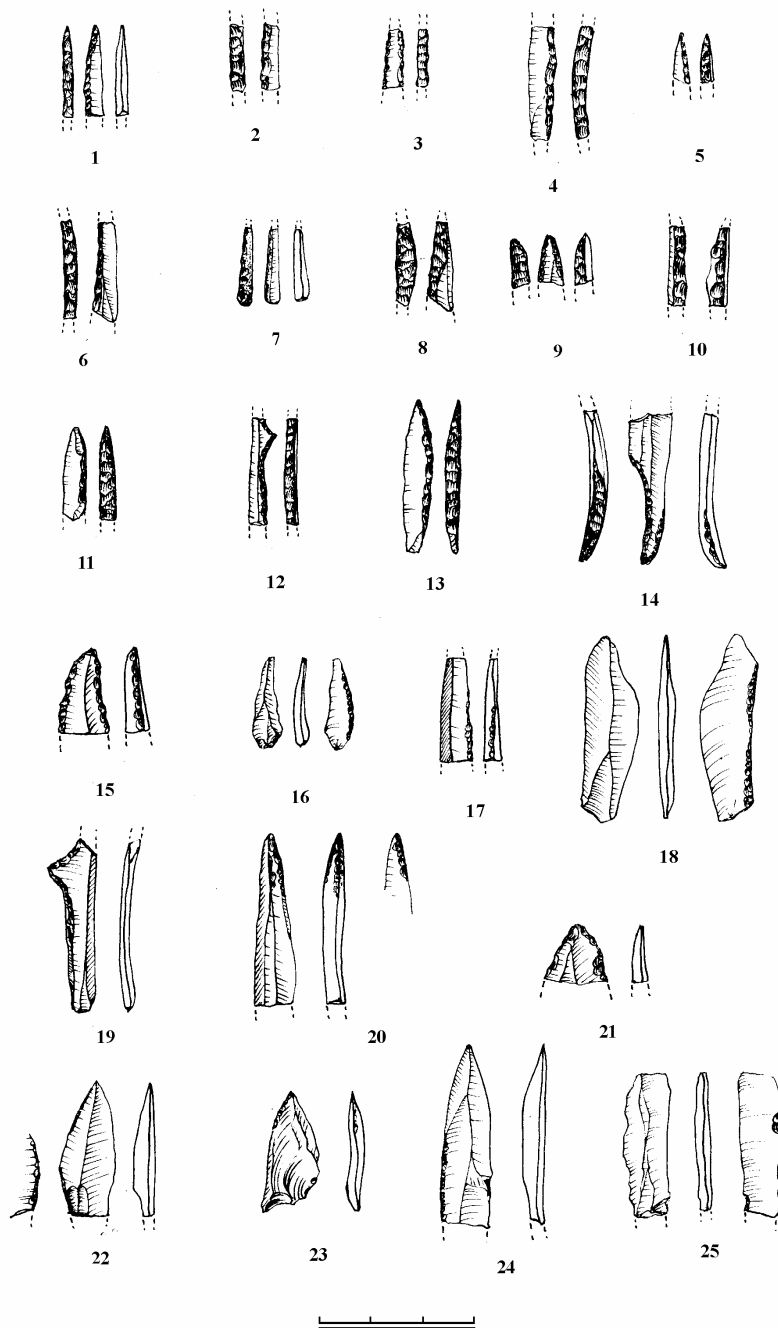

Рис. 27. Галич I. Культурний шар I. Знаряддя. Мікролітичний інвентар
Fig. 27. Halych I. Cultural layer I. Implements. Microlithic inventory

Скреблоподібне знаряддя – 1 екз. / 0,59 %. Виріб є атипним для цього різновиду знарядь, оскільки його крутий (скреблоподібний) прямий робочий край оформлений на ударній площадці короткого масивного поздовжньо-крайового сколу (рис. 25, 1) і нагадує “костюнківський ніж” з напівкрутою ретушю. Така ж сама крута ретуш помітна на базальній частині первинної пластини (рис. 25, 7).

Провертка – 1 екз. / 0,59 % (рис.21, 2). Виготовлена на ударній площадці “регулярної” чи правильної пластини (фрагментованої). Робочий край у вигляді тупого дзьобу сформований дорсальною похилою і виїмчастою ретушню.

Камені-розтирачи – 4 екз. / 2,4 %. Це камені-гальки із м’якої породи “карпатського” пісковика.

Два з них не мають антропогенних слідів, хоч це не означає, що їх не використовували для господарських операцій. Один фрагмент великої гальки (валунчик?) був природно розламаний у давні часи. На одному з його ребер фіксуються сліди обробки (негативи знять).

Єдиним виразним знаряддям типу розтирача (чи відбійника?) є овальна у плані пласка галька розміром 10 x 8 x 3,5 см. Майже по всьому периметру помітно сліди від тертя і контрударів – т. зв. “зірчаста” поверхня.

АНАЛОГІІ ТА ПОРІВНЯННЯ.

У пошуках аналогів багатьох сторін господарського життя населення, що залишило культурний шар І стоянки Галич І, не потрібно далеко ходити – буквально у межах бачення неозброєним оком знаходиться пам’ятка Межигірці І (точніше сказати, знаходилася, тому що кілька років тому виробничою діяльністю місцевого щебеневого заводу пам’ятка повністю знищена).

Стоянка Межигірці І відкрита М. Клапчуком у 1975 р. [Клапчук, Микитенко, 1970, с.335]. Розміщена на лівому березі Дністра на відстані 10-12 км по прямій лінії від Галич-Гори (стоянка Галич І). Фактично, це найвищі точки на протилежних берегах широкої долини ріки, (рис. 1).

У 1976-1977 рр. М. Клапчук заклав 4 розкопи загальною площею 440 м², на яких на глибині 1,1-1,6 м виявлено більше 500 цілих та фрагментованих кісток і понад 8 тис. крем’яних виробів [Григор’єва, Клапчук, 1981, с.58-59, Клапчук, 1983]. Серед фауни переважає північний олень, далі йде мамонт, кінь, вовк, бурий ведмідь, лисиця, бик.

Уже в першій короткій публікації про результати розкопок Г. Григор’єва та М. Клапчук дають досить аргументовану інтерпретацію пам’ятки як чистого гравецького комплексу, що може належати до молодовської культури [Григор’єва, Клапчук, 1981, с.62]. Зокрема, ці дослідники відзначили такі головні аспекти пам’ятки.

1) Культурний шар непорушений і знаходиться у прошарку між лесовими суглинками і супісками.

2) Наявність вогнищ, перепалених кісток та кременю.

3) Серед фауни абсолютно переважає північний олень.

4) Майже усі кістки сильно потрошені поселенцями.

5) Наявність виробничих центрів, де концентрувалася переважна більшість крем’яних виробів.

6) Техніка розщеплення пластинчаста:

а) заготовками були пластини середніх розмірів і мікропластини;

б) нуклеуси переважно призматичні одно- та двоплощадкові;

в) нуклеуси конусоподібні, клиноподібні та дископодібні поодинокі.

7) У типологічному списку є знаряддя двох груп:

І – мікрознаряддя (3,7-1,5 см);

ІІ – макрознаряддя (на заготовках більше 4 см).

8) Серед мікрознарядь переважають мікропластини з притупленим краєм.

Цікаво, що у цій групі автори відзначають такі знаряддя як мікропластинки з притупленим краєм і різцевим сколом зі сторони животика. Подібні вироби серійно зустрічаються у Галичі (рис. 17, 15, 16, 20, 22). Так само є аналоги пластинок з ретушованими кінцями (рис. 27, 20). У Межигір'ях I є кілька пилокочок та добре збережені вістря на крупних пластинах.

Окремо виділені вістря із виїмкою у верхній частині пластини – так звані “ножі типу ргані”, що зустрічаються також і у шарі VII Молодового V [Григор'єва, Клапчук, 1981, с.60]. Відзначимо, що ці вістря, чи ножі з виїмкою (виїмка як у верхній частині, так і при основі мікропластинок) трапляються і у гравецьких комплексах Центральної Європи (Павлов, Петржковіце та ін. [Klíma, 1969]).

9) Провідне місце у групі макрознарядь займають різці, серед яких більшість ретушних (бокових) та виготовлених на куті зламані пластини. Серед ретушних переважають косоретушні.

10) Скребачок менше (представлені високі форми, трапляються подвійні та на крупних заготовках).

11) Дуже багато пластин з різновеликою локалізованою ретушню на краях.

12) Знайдено кілька знарядь з двобічною обробкою.

Загалом же, дослідники відзначають складність пам'ятки. У культурному аспекті її відносять до кола молодовської культури, а в хронологічному – до другої половини пізнього палеоліту [Григор'єва, Клапчук, 1981, с.62].

У 1980-1990 рр. на пам'ятці періодично працювала експедиція під керівництвом Л. Кулаковської [Кулаковська, 1989; Ситник та ін., 1996; Кулаковська, Ситник 1996], внаслідок чого зросла площа розкопаної ділянки, а загальна кількість крем'яних виробів збільшилась до 15 тис. [Кулаковська, 1989; Ситник та ін., 1996, с.95]. За останніми даними геологічних досліджень, проведених переважно А. Богуцьким, культурний шар залягає у рівненському горизонті верхньоплейстоценових відкладів [Lanczont, Bogucki, 2002, s.80-83] і має кілька підгоризонтів. Л. Кулаковська виділила тут ще два культурних шари – вище і нижче основного шару М. Клапчука [Кулаковская, 1989]. На жаль, матеріали цих шарів, як зрештою і уся колекція з розкопок, поки-що не опубліковані.

З основного культурного шару пам'ятки у 1980-х р. зроблено дві дати ^{14}C [Кулаковская, 1989]:

- Ki – 5605=17560 $\pm$ 270;

- Ki – 5606=17200 $\pm$ 250.

Пізніше з'явилася нова дата ^{14}C , що трохи розходиться з двома попередніми – Oх А – (7429)=20360 $\pm$ 200 [Koulakovska, Otte, 1999, p. 150].

Щодо комплексу Межигірців, то необхідно відзначити, що у Верхньому Придністер'ї це єдина пам'ятка верхнього палеоліту зі стратиграфічною прив'язкою, непорушеним культурним шаром та багатою колекцією крем'яного матеріалу.

Отже, відзначимо риси подібності та відмінності між стоянками Межигірці I та Галич I.

I. У топографічному відношенні ці пам'ятки займають найвищі точки правого та лівого берегів широкої (до 12 км) долини Дністра і належать до одного геоморфологічного району.

II. Геологічно (у широкому розумінні) обидві пам'ятки пов'язані із періодом т. зв. рівненського підгоризонту. У вужчому стратиграфічному трактуванні шар I Галича I знаходиться нижче рівня Рівне і виглядає давнішим (ранішим) за поселення основного шару Межигірців.

III. За даними абсолютного датування (^{14}C) культурні шари Межигірців укладаються у період приблизно 20-17 тис. р. тому, а підгоризонти шару I Галича I – 25-23 тис. р. тому (хоч за TL-датами того ж геологічного рівня культурний шар Галича датується періодом 20-17 тис. р. тому).

Отже, перша відмінність – у хронології.

IV. У планіграфічному аспекті на обох поселеннях присутні сліди від великих вогнищ, насичені кременем виробничі місця і численні фауністичні рештки, але у Галичі I спостерігається скупчення великих кісток, або ж великих фрагментів кісток мамонта (на 90 %). Натомість, у Межигірцях кісток менше, усі вони розтрошені і належать різним тваринам, серед яких “абсолютно переважає” північний олень.

Друга відмінність – у видовому складі фауни і характері збереження кісток.

Крім того, Г. Григор'єва та М. Клапчук відзначали деяку парадоксальність ситуації із рештками у культурному шарі Межигірців – кісткові фрагменти виглядали залощеними і загладженими, в той час як крем'яні вироби – “свіжі”, із гострими краями [Григор'єва, Клапчук, 1981, с.62].

Усі кісткові і крем'яні рештки Галича I є непорушеними і не мають слідів загладження (чи полірування).

V. У техніці розщеплення каменю обидва комплекси виглядають однаковими – домінують призматичні та торцеві нуклеуси для сколювання пластин і мікропластин. [Koulakovska, Otte, 1999, p.158-159, Fig. 5-6]. Однак з того, що опубліковано по Межигірцях, можна зробити висновок про перевагу призматичного розщеплення та крупних пластин, що використовувалися як заготовки для знарядь.

VI. З типологічного боку одразу ж кидається у вічі наявність у Межигірцях кількох предметів із двобічною обробкою, зокрема, “сокирки” [Koulakovska, Otte, 1999, p.198, Fig. 6, 57], скребла і двох листоподібних наконечників (один із них Лариса Віталіївна демонструвала під час українсько-польського семінару у Галичі в 2001 р.). Можливо, один із культурних шарів Межигірців вміщував окремі двобічні форми культури “молдовського селету”?

Таким чином, ще одна важлива відмінність – наявність у Межигірцях двобічних наконечників і сокирок.

Л. Кулаковська зазначає, що у цьому комплексі серед знарядь переважають різці, хоч значну роль відіграють і скребачки, найчастіше кінцеві; трапляються подвійні і скребачки-різці. Виразну серію репрезентують пластинки з притупленим краєм, пилочки, гравецькі вістря та їх фрагменти [Борзіяк, Кулаковська, 1998].

У типологічному аспекті спільною рисою для двох пам'яток є перевага різців над скребачками. Так само найвиразнішими різцями є ретушні форми та різці на куті зламані пластини (на жаль, ми не можемо провести порівняльного аналізу за відсотками тих чи інших знарядь Галича I та Межигірців).

Спільною рисою є наявність пластинок з притупленою спинкою та “ножів типу ргані”. Можливо, окремі фрагментовані мікропластинки з виїмкою насправді є атиповими „мікронаконечниками з виїмкою”?

У Межигірцях відсутні мікролітичні голчасті вістря, які є у Галичі; відсутні мікропластинки із круто ретушованим косим кінцем (типу Гамбург?) і виділеним черешком. Натомість у Межигірцях більше “пилочок”, вістрів на масивних пластинах [Григор'єва, Клапчук, 1981, с.60, рис. 1, 20-23].

Із кістяних знарядь у Межигірцях знайдено фрагмент типового “веретеноподібного” наконечника [Кулаковская, 1989; Ситник та ін., 1996, с.95, рис. 7, 1; Koulakovska, Otte, 1999, p.165, fig. 12, 1], але у Галичі І такі вироби поки-що не знайдені.

Отже, підсумовуючи аналіз, можна зробити такий висновок.

Не дивлячись на окремі типологічні відміни інвентарю та хронологічний розрив у кілька тисячоліть, пам'ятки Межигірці І (основний шар) та Галич І є однокультурними і належать, очевидно, до ареалу розповсюдження “молодовської” [Рогачов, Аникович, 1984], чи “середньодністерської” [Борзаяк, 1998] культури. Однак, у господарському аспекті пам'ятки цілком протилежні. Якщо Галич І можна трактувати як сезонний мисливський табір, головним (майже єдиним) об'єктом полювання населення якого був мамонт, то стоянка Межигірці І більше подібна на поселенську структуру із багатьма вогнищами, із спаленими та розтросченими кістками різних промислових тварин. Очевидно, саме цим зумовлені відмінності у типології знарядь праці. Обидві пам'ятки можуть належати до відомої молодовської палеолітичної культури.

У зв'язку з останнім питанням “**молодовської культури**” і її спорідненості із центрально-європейським граветом потребує окремого аналізу.

Зведену характеристику і перший порівняльний аналіз пізньопалеолітичних поселень Подністер'я, як відомо, подав О. Черныш ще у кінці 50-х рр. [Черныш, 1959]. Він поділив увесь пізній палеоліт на культурно-хронологічні групи, які ув'язав із стратиграфічною схемою залягання культурних шарів основних пам'яток. Власне тоді О. Черныш вперше відзначає наявність граветських традицій на Дністрі. *“Третя хронологічна група пам'яток Подністер'я характеризується наявністю крупних пластин, нуклеусів і знарядь, окремих знарядь з плоскою ретушією, знарядь на пластинах з крайовою ретушією, скребачок із прямим та звуженим робочим краєм, атипових наконечників із боковою виїмкою, голчастих вістрів, вістрів типу гравет (підкреслено авторами), веретеноподібних наконечників до списів та дротиків з кістки мамонта”* [Черныш, 1959, с. 175].

До третьої групи дослідник відносить і VIII-й шар Молодового V, який є завершальним епізодом раннього етапу верхнього палеоліту долини Дністра. Цей шар порівнюється з такими пам'ятками, як Гагаріно, Костенки І (верхній шар), Боршево І, Авдєєво, Пушкарі І, Замостьє І, Ріпічені (шар 5), Павлов, Петржковіце, Моравани-Подковіце, Вілендорф, Дольні Вестоніце, Пшедмость та ін. [Черныш, 1959, с.188]. У культурному аспекті О. Черныш вбачав послідовний розвиток у розрізі французької схеми – оріньяк-солютре-мадлен. Культурні шари VIII-VII він розглядав як мадленські [Черныш, 1959, с.190], чи то як солютрейські [Черныш, 1961, с.44]. У книзі 1961 р., присвяченій Молодовому V, дослідник так аргументує свою відмову від терміну “гравет” і поняття культури гравет.

По-перше, термін був ужитий до оріньяцьких індустрій зі специфічними вістрями “гравет”, а не до специфічних індустрій.

По-друге, в археологічній літературі виділяються східноєвропейська граветська та західноєвропейська граветська культури з територіальними варіантами, які охоплюють практично усю Європу.

По-третє, в хронологічному плані виділено ранній, середній та пізній гравет, аж до мезоліту включно. Отже, “граветська культура” є штучно розширеним та розмитим поняттям як у територіальному, так і в хронологічному аспектах. Інколи воно відповідає самому поняттю “пізній палеоліт”, що унеможливило його застосування у культурно-історичних розробках [Черныш, 1961, с.167].

Що ж до культурно-хронологічної схеми розвитку пізнього палеоліту Придністер'я, то у розумінні О.Черниша вона практично не змінилася впродовж 30-ти років [Черныш, 1987, с.28-43].

На наш погляд, окремі граветські риси у верхньому палеоліті долини Дністра зустрічаються уже у найраніших культурних шарах Молодового V. Наприклад, у шарі X (глибина 4,7-4,9 м), що стратиграфічно належить до інтерстадіалу Штілфрід В (дубнівський чи брянський ґрунт), можна помітити типові ранньограветські форми – пластинки з притупленою спинкою, пилочки, пластинки з мікрорізцевими сколами [Черныш, 1987, с.32, рис. 11, 22-24, Григорьев, 1968, с.50], поряд з ними – високий оріньяцький скребок-нуклеус [Черныш, 1982, с.32, рис. 11, 21], а за № 20 – верболистний двобічний селетський (?) наконечник, за № 18 – двокінцевий симетричний наконечник на крупній пластинчатій заготовці [Черныш, 1987, с.32, рис. 11].

Не виключено, що у найдавнішому пізньопалеолітичному шарі X Молодового V представлена механічна суміш (?) чи результат культурних асиміляцій трьох провідних технологічних традицій першої половини верхнього палеоліту – оріньяку, селету і гравету. Такий “культурний вінегрет” давав підстави відносити ранні верхньопалеолітичні індустрії до „оріньяко-солютрейсько-гравето-перигордійської пори” [Черныш, 1985, с.75], чи до солютре [Черныш, 1987], чи до селету [Аникович, 1991], чи до гравету [Kozłowski, 1969]; або ж створити компромісний варіант – “молодовську культуру” [Григорьев, 1968, с.50-51; Рогачов, Аникович, 1984, с.173] (термін, який, до речі, ніколи не сприймав і не застосовував сам О. Черныш).

Що ж таке “молодовська верхньопалеолітична культура”?

У розумінні А. Рогачова та М. Аніковича, це традиційна матеріальна та духовна культура поселенців культурних шарів X-VII Молодового V (та інших пам'яток Середнього Подністер'я), що датуються часом 29-23 тис. р. тому. [Рогачов, Аникович, 1984, с.173].

Техніка первинного розщеплення типово призматична, більшість заготовок складають крупні пластинчасті сколи (на загальні крупніші ніж на інших пам'ятках цієї пори у Східній Європі). Доля мікрознарядів невелика, але вони утворюють виразні групи. Спостерігається широке використання техніки різцевого сколу, крайової крутої і напівкрутої ретуші.

Рідко трапляється пласка підтеска, ще рідше – двобічна суцільна обробка (єдиний наконечник із шару X Молодового V). До речі, наявність рідкісних двобічних форм у комплексах молодовської культури пояснюється міжкультурними зв'язками та контактами [Рогачов, Аникович, 1984, с.173].

До специфічних рис культури належать також високі скребачки, одно- чи двокінцеві вістря на пластинах, серії пластинок з притупленим краєм (з опуклою вентральною підтесаною основою та ін.).

Трапляються поодинокі “ножі костьонківського типу” і наконечники із боковою виїмкою, але вони є атиповими і дуже відрізняються від костьонківсько-авдеевських за розмірами і пропорціями. Таке ж зауваження зробили у свій час О. Черныш [Черныш, 1961; Черныш, 1985; 1987], І. Борзіяк [Борзияк, 1998, с.135], Я. Козловський [Kozłowski, 1998a] та ін.

Починаючи з VII-го шару, А. Рогачов та М. Анікович виділяють пізній етап молодовської культури, або ж пізньомолодовську культуру, характерну, насамперед, багатством кістяного інвентарю та серіями знарядь як на макро- так й на мікрозаготовках (пластинки з притупленим краєм тощо) [Рогачов, Аникович, 1984, с.174]. Окремі дослідники вважають пізньомолодовську культуру пізньою фазою гравету Подністер'я [Залізняк, 1998, с.124; Залізняк, 2004, с.125].

На основі вивчення **фауністичних** комплексів цього часу у багатьох дослідників визріла думка про домінування, а часом і абсолютну перевагу того чи іншого мисливського об'єкта в залежності від природно-кліматичної зони. Так, досить аргументованою і переконливою є концепція про спеціалізацію верхньопалеолітичних громад у лісостеповій та лісовій періглярній зоні полювання на мамонта; у степовій – на бізона та коня, а у перехідній між степом та лісостепом, власне, у долині Дністра – на північного оленя (Південно-Західна область мисливців на північного оленя [Аникович, 1998, с.39].). Теза про “рангіферний” промисловий характер господарства поселенців верхнього палеоліту Дністра міцно утвердилася у науці. Підтвердження цьому знайшлося у фауністичних рештках нової гравецької пам'ятки Межигірці і багатьох пам'ятках Прут-Дністерського межиріччя. Єдиним очевидним винятком з цього правила була двошарова стоянка Клімауці II, у верхньому шарі якої виявлено порівнянно багато кісток мамонта [Борзика та ін., 1992].

Стоянка у Галичі, яка засвідчила майже стовідсоткову присутність мамонта може поповнити список „винятків”.

Між тим, якщо звернутися до показників кількості особин основних видів великих тварин на головних гравецьких пам'ятках Середнього та Верхнього Дністра, то картина виявляється далеко не “рангіферна”.

Таблиця 8.

Види і кількість особин окремих великих промислових тварин із нижніх пізньопалеолітичних шарів Молодового V, Межигірців I та Галича I
[за Черниш, 1961; Григорьева, Клапчук, 1981]

	Молодове V, шари					Межигірці I	Галич I
	V	VI	VII	VIII	IX	Основний шар	Шар I
Мамонт (<i>Elephas primigenius</i> Bl.)	2*	4	6	2	2	+	більше 5 (розкопи I-II)
Північний олень (<i>Rangifer tarandus</i>)	11	14	12	3	5	+	1
Кінь (<i>Equus equus</i>)	4	6	10	3	5	+	?
Зубр (<i>Bison priscus</i>)	—	1	1	—	2	?	—
Носоріг (<i>Rhinoceros antiquitatis</i>)	—	1	1	—	1	?	—

* Кількість особин

Отже, значна перевага рангіферної фауни (північний олень) у шарах VIII-VII Молодового V не простежується. Тут рівномірно представлені кінь та північний олень (10-12 особин) і немало мамонтів (2, 6 особин), але потрібно вважати на масу мамонта, яка в десятки разів перевищувала масу північного оленя чи коня. Наприклад, у шарі VII зафіксовані кістки

від 6 особин мамонтів і 12 – північних оленів. Те ж саме стосується й інших культурних шарів Молодового V.

Таким чином, стосовно ранньої та середньої пори верхнього палеоліту Придністер'я, власне граветського епізоду, не можна безапеляційно стверджувати панування “рангіферного” фауністичного комплексу як основного об'єкту полювання. Очевидно, треба говорити про комплексний характер мисливського господарства, у якому не було спеціалізації на один певний вид фауни.

І. Борзіяк також неодноразово звертався до теми придністерського гравету. Правда, він вживає термін “гравет Карпато-Дністерського регіону”, включаючи до нього пам'ятки Прут-Дністерського басейну [Борзіяк, 1998, с.135-141]. На його думку, до типових граветських комплексів відносяться пам'ятки, що характеризуються наконечниками з боковими виїмками (Вілендорф – шар 9, Краків-Спадзіста, Костьонки I – шар 1, Авдеєво, Хотильово II, Зарайськ). Пам'ятки Прут-Дністерського регіону відрізняються від загального масиву граветських матеріалів і утворюють специфічне явище – граветський шлях розвитку у дністерському варіанті [Борзіяк, 1998, с.136].

До раннього гравету Подністер'я І. Борзіяк зараховує стоянки Міток–Малу Гальбен (шари 1-4), Молодове V (шари 7-10), Біла, Чутулешти I та ін. Характерними ознаками інвентарю цих пам'яток є скребачки на крупних пластинах, бокові різці, окремі голчасті вістря і пластинки з притупленим краєм.

До розвинутого гравету можуть належати Молодове V (шари 6-1), Кормань IV (шари 7-1), Косоуци (шари 10-1), Котул-Микулинці (шари 5-1), Атаки I та II, Вадул Машков III та ін. [Борзіяк, 1998, с.136]. Практично, це вже етапи “епігравету”, оскільки вони займають увесь період другої половини верхнього палеоліту.

Образно кажучи, ранній гравет є “макроіндустрія”, а пізній – “мікроіндустрія”. На межі між цими періодами знаходиться багатий культурний шар VII Молодового V, який вміщує риси як “макро-“ так і “мікроінвентарю”. Однак, повторні дослідження 1998-1999 рр. на пам'ятці Молодове V показали, що культурний шар VII є скоріше за усе не одним гомогенним комплексом, а кількома періодами заселення пам'ятки в межах двох тисяч років. Впродовж цього періоду мали місце короткі епізоди седиментації лесів і формування ембріональних ґрунтів, датовані часом 25000-23000 р. тому [Haesaerts et al., 2003, p.171]. Нові дати ¹⁴C загалом підтвердили датування І. Іванової та О. Черниша і, водночас, уточнили деякі важливі деталі. Так, для найважливішого шару VII Молодового V отримано дати 25,1; 25,3; 25,2; 23,7; 23,0 тис. р. тому. У стратиграфічному розрізі ці датування пов'язуються із прошарками вугілля та кременів, які заповнюють майже метрову товщу “строкатих” відкладів.

Як відзначає Поль Езартс, пам'ятки Молодове V, Міток-Малу Гальбен та Косоуци демонструють класичні хроностратиграфічні схеми, що датовані радіовуглецевим методом в межах ± 33 та ± 13 тис. р. тому. [Haesaerts et al., 2003, p.181]. Ці три пам'ятки вміщують і багаті культурні горизонти граветської традиції, частково відмінної від типових вілендорфсько-павловської і костьонківсько-авдеєвської культур прильодовикової зони Центральної і Східної Європи.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ МІСЦЕ ГАЛИЧА I

В останні роки в археологічній літературі неодноразово повставало питання “придністерського гравету” [Borziak, 1994; Кулаковська, Ситник. 1996; Борзіяк, Кулаковська, 1998], що входить складовою частиною у проблему “східного гравету” [Григорьев, 1989, 1996;

Амирханов, 1998; Аникович, 1998; Grigorew, 1993; Kozłowski, 1996; Otte et al., 1996]. Ця проблема на сучасному етапі розробляється багатьма дослідниками східноєвропейського палеоліту. Окремі науковці розглядають питання “східного гравету” на широкому культурно-історичному тлі [Kozłowski, 1998; 1998a; Аникович, 1998; Амирханов, 1998 та ін.].

У питанні походження “східнограветських” індустрій у басейні Верхнього Дніпра, Дону і Дністра останнім часом утвердилась думка про міграційний характер цього явища.

Ще у 1960-х рр. у Ленінграді – тодішньому центрі радянського палеолітознавства – визріла думка про міграційне походження граветських індустрій. Після успішних розкопок таких пам’яток, як Костьонки I (верхній шар), Гагаріно, Авдеево та ін. з’явилась концепція вілендорфсько-павловсько-костьонківської культурної спільноти [Григор’єв, 1966, с.24; 1968, с.69]. Вважається, що ця культура зародилась у Центральній Європі у період потепління Штілфрід В (паудорфський чи молодого-шекснинський епізод) [Аникович, Рогачов, 1984, с.26]. До перших пам’яток належать Вілендорф II, Петржковіце та ін. [Kozłowski J., Kozłowski S., 1975, s.401, 422].

Дещо пізніше А. Рогачов та М. Аникович відзначали послідовність заселення стоянок на основі радіовуглецевих датувань (^{14}C). Так, якщо Дольні Вестоніце датувалася часом 23650 р. тому, Павлов – 23070; 24780 р. тому, то Краків-Спадзіста мала дату 21000, а Бердиж – 21480 р. тому [Рогачов, Аникович, 1984, с.206]. Для Авдеева і Костьонки I (I-й шар) також з’явилися датування порядку 23 тис. р. тому, для Гагаріно – 21800 $\pm$ 300 (ГИН-1872), які дозволяють поєднати граветські комплекси Центральної та Східної Європи в напрямку із заходу на схід.

М. Аникович так і пише: “граветський епізод – найяскравіший приклад культурної міграції у верхньому палеоліті Європи” [Аникович, 1999, с.75]. Розглядаються два варіанти походження: павловський та вілендорфський, які іноді об’єднуються в одну культурну спільність.

Г. Григор’єв вважає, що “павлов’єн” виростає з Вілендорфа II, а останній бере початок в місцевому оріньяку [Григор’єв, 1968; 1989]. З такою думкою не погоджується М. Аникович, який вважає, що “вілендорфсько-костьонківська культура” первісно формувалася у двох центрах і походить з двох “культурних” коренів – вілендорфського (на базі оріньяку) та павловського (на базі моравського селету). Такі погляди в тому чи іншому варіанті підтримують і інші дослідники [Kozłowski, 1986, s.151; Debrosse & Kozłowski, 1988, s.60-61].

Зокрема, К. Козловський пише, що вище шару 9 стоянки Вілендорф II (25-23,5 тис. р. тому) ще спостерігаються технологічні традиції “моравсько-нижньоавстрійського гравету”, однак у типології з’являються нові елементи, насамперед, ножі з боковою виїмкою. Наступним елементом інновацій у моравському “гравет’єні” є “ножі костьонківського типу”. Такі індустрії відомі у Словаччині, наприклад, у Нітрі-Черман з датою 22860 (400) BP, Моравани-Подковіца та ін. У комплексі знярядь помітно зростає доля різців, що стають домінуючою групою. Я.К. Козловський вважає, що у період після 22 тис. р. тому, до максимуму стадіалу Бранденбург–Ляско пізньограветські поселення у Центральній Європі занепадають. Виникають нові традиції, що містять лише поодинокі “костьонківські риси”. Цей феномен дослідник пояснює гіпотезою просування (міграції) населення на схід, де розпочинається розквіт костьонківсько-авдеевської культури [Kozłowski, 1998a, s.132].

Підтвердження цьому знаходимо у датуванні за ^{14}C дунайських (Вілендорф) і моравських (Павлов, Пшедмость, Дольні Вестоніце та ін.) [Svoboda, 1994] стоянок, вік яких давніший. Найхарактернішими ознаками цієї культури стали господарські аспекти: полювання майже

виключно на мамонтів (спеціалізація), призматична, пластинчаста техніка розщеплення і специфічний набір інвентарю, серед якого провідну роль відігравали наконечник з боковою виїмкою і ніж костьонківського типу. Не менш важливою ознакою є духовна культура, насамперед різні твори мистецтва, серед яких центральне місце посідають фігурки жінок (палеолітичні венери).

Що ж до раннього “павлов’єну”, то типові “костьонківські ножі” чи наконечники з боковою виїмкою у ньому майже повністю відсутні. Для цієї індустрії характерні різного роду граветські вістря, дрібні пластинки з притупленим краєм [Klíma, 1963, 1969 та ін.], що знаходить більше подібності власне у дністерських ранньограветських комплексах, ніж на Дніпрі чи Дону.

Вважається, що у період 24-23 тис. р. тому розпочинається рух населення з граветськими традиціями з території Верхнього Дунаю через карпатські ворота на північ в бік північного сходу (через Південну Польщу, Волинь і Полісся на Дніпро і Дон). Іншим напрямком міграцій цього населення був південний схід – на територію Верхнього, а потім – Середнього Подністер’я [Kozłowski, 1998a; Аникович, 1999, с.76]. Причини такої міграції вбачаються у природному вимиранні мамонтів (стрес) у Центральній Європі, які, як вже зазначалося, були головним (єдиним?) об’єктом полювання і господарського життя “граветійців”. Виродження популяцій мамонтів і їх просування на північний схід підтверджують дослідження палеонтологів, які вивчають фауністичні рештки граветських стоянок [Soffer, 1993, s.113]. Ще одним підтвердженням просування у східному напрямку є група проміжних (по шляху просування) стоянок, серед яких найважливішими є пам’ятки в районі Кракова – Спадзіста А, В, С, D, F, Звежинець, Пшегожани II, Вітковице, Пекари Іа, Краків-Нова Гута [Sobczyk, 1995; Chmielewski, 1976; Chmielewski et al., 1977].

Добре відома тепер пам’ятка Краків-Спадзіста В була відкрита порівняно недавно (1967 р.), але комплексні дослідження багатьох археологів (Я. Козловський, Е. Захсе-Козловська, К. Собчик, В. Дробневич та ін.) і палеонтологів (П. Войтал, Г. Ліпецькі) підняли краківську стоянку на рівень опорної пам’ятки палеоліту Європи [Sachse-Kozłowska, 1973; Drobniewicz et al., 1976; Sobczyk, 1990; Kozłowski, 1969; 1983; 1992; Kozłowski et al., 1974, 1975].

На основі опублікованих в останні роки монографічних робіт [Sobczyk, 1995; Escutenaire et al., 1999] можна зробити висновок про перехідний характер індустрії Кракова-Спадзісти В поміж типовими верхньодунайськими пам’ятками (Павлов, Вілендорф II, Дольні Вестоніце, Петржковіце, Моравани-Подковицета ін.) і типовими верхньодніпровськими та донськими поселеннями (Авдеєво, Бердж, Хотильово, Костенки та ін.). В інвентарі Спадзістої В (верства 6) явно більше ножів костьонківського типу і наконечників з виїмками, ніж, скажімо, у Павлові, але менше (у відсотках), ніж у Костьонках I (шар I). Лише у пам’ятках граветської культури на Дону маємо крупні класичні, частково двобічні наконечники із боковою виїмкою.

Оригінальним явищем „Спадзістої стоянки” є величезне багаточислове скупчення кісток мамонта у секторі В [Sobczyk, 1995; Escutenaire et al., 1999]. К. Собчик вважає, що цей об’єкт мав характер скоріше епізодичного табору багаторазового заселення (сезонного?). Підтвердження цьому знаходимо у датуванні за ¹⁴C різних ділянок (Sp. 3; Sp. C2, Sp. I), яке коливається у межах від 24 до 15 тис. р. тому [Sobczyk, 1995, s.145]. Характер скупчення решток (більше 70 особин) мамонтів він трактує двояко: як результат природної загибелі мамонтів внаслідок різних стресових явищ, а також як мисливську здобич, впольовану первісними колективами [Sobczyk, 1995, s.145].

Далі на схід від Кракова маємо величезні простори, на яких граветські поселення практично невідомі. Сумнівні матеріали знаходимо лише на кордоні Польщі та України – місцезнаходження Перемишль-Словацького [Kozłowski, 1992, p.126-133; Kozłowski, 1999, s.16, fig. 4, № 11]. Треба відзначити, що, покликаючись на книгу В. Хмелевського, К. Яжджевського, Костжевського [Chmielewski, Jazdzewski, Kostrzewski, 1965], О. Черниш відзначав значно більше польських пам'яток, подібних до матеріалів 7-го шару Молодового V. Наприклад, це такі стоянки, як Мамутова, Звезинець, Гура Пулавска, Вітов та ін. [Черниш, 1977, с.42]. Однак, поряд з цим він вбачає аналогії виробам з 7-го шару і в матеріалах Куличівки, Липи I та VI.

Я.К. Козловський та С.К. Козловський до „павлов'єну” відносять такі пам'ятки у Польщі, як Войціце, Дебжица, Ципжанув, Домашковіце, грот Облазова (верхній шар), Краків-Спадзіста С2 (шар 4), Дзядова Скала [Kozłowski J., Kozłowski S., 1996, s.63-71; pl.41,42]. Ці індустрії, як і моравські пам'ятки, автори датують часом 29-23 тис. р. тому. Комплекси з наконечниками з бічною виїмкою вони відносять до „костенкієну” (Краків-Спадзіста, шар 6 та ін.) [Kozłowski J., Kozłowski S., 1996, s.63-73].

Від Перемишля на схід знову фіксуємо “територіальну прогалину” і аж на Верхньому Дністрі у районі Галича маємо дві комплексно досліджені граветські пам'ятки – Межигірці I та Галич I; пам'ятки, які відкривають ворота далі на південний схід – у долини Середнього Дністра і Пруту із першокласними пам'ятками Молодове I, V, Кормань IV, Клімауци II, Косоуци, Міток-Малу Гальбен та ін. [Черниш, 1959; 1961; 1973; 1977; 1987; Борзизак та ін., 1981; Danblonn et al., 1997 та ін.].

Отже, повертаючись до теми міграційного походження ранньограветських пам'яток у Східній Європі, необхідно відзначити її плюси та мінуси у стосунку до генези граветських комплексів Придністер'я, особливо Галицького району Верхнього Дністра.

Перше протиріччя виникає у хронологічному аспекті. Якщо прийняти до уваги існування ранньої молодовської культури (поряд із синхронними їй бринзенською, городцовською, стрілецькою, спіцинською та ін.) у період 40-24 тис. р. тому (середньовалдайський час), і згодитися, що у її інвентарі (X-й шар Молодового V) з'являються граветські елементи (голчасті вістря, пластинки з притупленим краєм), то треба визнати, що “дністерський гравет” є синхронним або ж ранішим від тисо-дунайського. Відомі радіовуглецеві дати шару IX Молодового V – 29650±230 та 28100±1050 р. тому [Черниш, 1987, с.29]. Цей шар знаходиться стратиграфічно вище X-го, який за новими датами ¹⁴C, зробленими на основі досліджень 1998-1999 рр., датується 32,6; 30,4; 28,7; 27,7 тис. р. тому [Haesaerts, 2003, p.167, fig. 3].

Найдавніші дати деяких шарів Вілендорфа та моравських пам'яток також сягають 30-28 тис. р. тому, що свідчить про одночасність (синхронність) зародження “протогравету” в долині Дністра та Верхнього Дунаю.

Сьогодні нібито ніхто не сперечається, що граветські традиції у Центральній Європі сформувалися на базі оріньяку і селету. Подібну картину спостерігаємо у найнижчих верхньопалеолітичних шарах (X-IX) Молодового V. Як ми вже відзначали, тут присутні елементи оріньяку, селету і гравету. Таким чином, зовсім не виключається думка про те, що придністерські граветські комплекси можуть мати місцеве (автохтонне) походження. Навпаки, вона висловлена дуже давно і підтверджується багатьма спостереженнями. Наприклад, О. Черниш у монографії за 1961 р. підкреслював, що матеріали VIII та VII шарів Молодового V дуже подібні поміж собою. *„Виявлення виробів типу наконечників з боковою виїмкою дозволяє віднести VIII шар до тієї ж солотрєйської доби, але пізнішого відрізу”* [Черниш, 1961, с.44]. І далі, *“...в шарі VII виявлено серію виробів типу наконечників з боковою виїмкою, які відсутні у*

IX і Х шарах стоянки. Решта інвентарю цих стоянок подібна” [Черниш, 1961, с.168]. Але ж наконечників з бічною виїмкою немає і у ранньому “павлов’єні”. Вони з’являються пізніше (судячи з датування Краків-Спадзістої) в межах приблизно 24-22 тис. р. тому [Escutenaire et al., 1999, с.19]. Загалом, на період 29-27 тис. р. припадає час формування “гравет’єну”, а період “великої міграції” (за М. Аніковичем) на час 24-23 тис. р. тому. Однак, знову нагадаємо, що для VII-го шару Молодового V існують нові дати, одна з яких сягає 25 тис. р. тому, тобто часу до переселення граветійців.

Очевидно, усе-таки треба говорити про самобутність історичних процесів Подністер’я у період верхнього палеоліту. Ця самобутність (автохтонний розвиток) простежується уже за часів середнього палеоліту, коли існував єдиний (можливо генетичний) розвиток левалуазьких спільнот, перерваний, власне, на рубежі формування верхньопалеолітичної доби – 40-30 тис. років тому.

Після того, як у Подністер’ї з’являються розвинені (але культурно неоднорідні) поселення Х-го шару (30-28 тис. р. тому), процес заселення долини Дністра практично не переривався.

Самобутність дністерського гравету, як і дністерського селету пояснюється, очевидно, природно-кліматичними факторами. У вузькій каньйоноподібній долині існували специфічні умови життя, що відрізнялися від інших екологічних ніш прильодовикової зони.

Уже відзначалося, що клімат тут був м’якіший (тепліший) порівняно з іншими місцевостями Поділля та Волині, а це, відповідно, формувало багатшу рослинність та тваринний світ. Людські громади, які періодично змінювали місця поселень, мандрували загалом у межах регіону, час від часу повертаючись на давно відомі, обжиті місця поселень (Молодове I, Молодове V, Кормань IV, Косоуци та інші стоянки), що мають до двадцяти поселень на одному й тому ж місці впродовж 20 тис. років. До цього слід додати, що деякі культурні шари (наприклад, 7-й Молодового V; I-й Галича I), мав не один, а декілька рівнів заселення.

На наш погляд, насамперед екологічні особливості долини Дністра, її сприятливіші для життя умови у перігліціальній зоні у час останнього найсуворішого льодовика стали тим вирішальним фактором формування особливих культурних проявів, відмінних від верхньопалеолітичних культур Волині, Верхнього Дніпра, Дону і степової зони Причорномор’я.

Можна підтримати думку про міграцію якоїсь частини людності із-за Дунаю на північ і далі на північний схід, але більш правдоподібною видається гіпотеза про міграцію ідей, запозичень, культурного обміну, ніж фізичного пересування чужорідних громад на уже обжиті території.

Самобутність придністерського гравету проявляється у багатьох характерних ознаках, серед яких найяскравішим є „мікролітичний” характер ножів із боковою виїмкою, велике розмаїття різних пластинок і мікропластинок із крутою притуплюючою ретушню, які співіснують з достатньо крупним господарським інвентарем типу різців, скребачок, пилокоч і проверток. Самобутність простежується в обробці та характері численних знарядь з бивня мамонта, рогу північного оленя та кісток інших тварин. Особливо треба наголосити на п’яти жезлах з шару VII Молодового V. Колекція таких виробів в одному місці – справді унікальне явище.

Що ж до культурних шарів Галича I та Межигірців I, які на загал датуються як за стратиграфією так і за ¹⁴C дещо пізнішим часом – 25-23 тис. р. тому (Галич I) та 20-

17 тис. р. тому (Межигірці I) – то ці пам'ятки органічно вливаються у загальнодністерський комплекс.

Однак, галицька індустрія, мабуть, не належить до типової молодовської культури, а має окремі специфічні риси, що пов'язують її із скоріше з раннім центральноевропейським граветом (“павлов’єн”). Мало подібності також з матеріалами костенківсько–вілендорфської єдності, хоча не можна виключати того, що на пізньому етапі здійснювалися певні впливи з Верхнього Дніпра на молодовську культуру. На користь такого припущення свідчить і те, що вік сьомого шару Молодого V (25-23 тис. р. тому) співпадає з часом гіпотетичної появи “вілендорфців” на східноєвропейській рівнині.

Отже, досліджувана стоянка Галич I входить до кола поселень ранньої граветської культури Подністер'я – очевидно, третьої стадії розвитку гравету долини Дністра [Djindjian et al., 1999, p.211], але відрізняється господарською спеціалізацією (полювання майже виключно на мамонтів) і окремими типами мікролітичного інвентарю, що поєднує її з центральноевропейськими культурами граветського технокомплексу.

ЛІТЕРАТУРА

Амирханов Х.А.

- 1998 Восточный граветт или граветтоидные индустрии Центральной и Восточной Европы? // Восточный граветт. – Москва: Научный мир. – С.15-34.

Аникович М.В.

- 1991 Ранняя пора верхнего палеолита Восточной Европы. – Автореф. дисс...доктора ист. наук. – Санкт-Петербург. – 40 с.
1998 Днепро-Донская историко-культурная область охотников на мамонтов: от “восточного граветта” к “восточному эпиграветту” // Восточный граветт. – Москва: Научный мир. – С.35–66.
1999 О миграциях в палеолите // Stratum plus. Петербургский археологический вестник. – Санкт-Петербург-Кишинев-Одесса. – № 1. – С.72-82.

Бандрівський М.

- 1988 Найдавніша пам'ятка Галича // Комсомольський прапор. – Івано-Франківськ. – 18 листопада.

Борзьяк И.А.

- 1998 Граветт Поднестровья и его связи с “единством Виллендорф-Павлов-Костенки” // Восточный граветт. – Москва: Научный мир. – С.135-141.

Борзьяк И.А., Григорьева Г.В., Кетрару Н.А.

- 1981 Поселения древнекаменного века на северо-западе Молдавии. – Кишинев. – 136 с.

Борзьяк И.А., Гольберт А.В., Медяник С.И., Моток В.Е.

- 1992 Археология и палеогеография стоянки Климауцы II // Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы. – Кишинев. – С.31-48.

Борзьяк И.О., Кулаковська Л.В.

- 1998 Гравет Подністров'я. Загальний огляд // Археологія. № 4. – С.55-64.

Гвоздовер М.Д.

- 1998 Кремневый инвентарь Авдеевской верхнепалеолитической стоянки // Восточный граветт. – Москва: Научный мир. – С.234-278.

Геренчук К.И.

- 1968 Западно-Подольская область // Физико-географическое районирование Украинской ССР. – Киев.

- 1973 Геоморфологія // Природа Івано-Франківської області. – Львів: Вища школа. – С.39-50.

Григорьев Г.П.

- 1966 Кремская, виллендорфская и павловская культуры в Средней Европе // Археология Старого и Нового Света. – Москва. – С.7-24.
1970 Верхний палеолит // Каменный век на территории СССР.–Москва: Наука. – С.45.

- 1989 Виллендорфско-Костенковское единство в его природном окружении // Проблемы культурной адаптации в эпоху верхнего палеолита. – Ленинград. – С.45-48.
Григорьева Г.В., Кланчук М. Н.
- 1981 Позднепалеолитическая стоянка Межигорцы I в Ивано-Франковской области // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – Москва. – Вып. 165. – С.58–63.
Залізняк Л.Л.
- 1998 Передісторія України X-V тис. до н.е. – Київ. – 307 с.
- 2004 "Передісторія України...". Десять років потому // Кам'яна доба України – Київ: Шлях. – С. 120-136.
- Кравчук Я.С.*
- 1999 Геоморфологія Передкарпаття. – Львів.
- Кулаковская Л.В.*
- 1989 Новые данные о палеолите Поднестровья // Каменный век: памятники, методика, проблемы. – Киев: Наука. – С.50-61.
- Кулаковська Л.В., Ситник О.С.*
- 1996 Про новий палеолітичний осередок у Подністров'ї // Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність – Київ. – С.105-107.
- Кланчук М.Н.*
- 1983 Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпаття // Советская археология. – №4. – С.103–118.
- Кланчук М.Н., Микитенко Л.Н.*
- 1976 Новые данные о палеолите и мезолите в Ивано-Франковской области // Археологические открытия 1975 г. – Москва. – С.335.
- Нужный Д.Ю.*
- 2002 Верхньопалеолітичні пам'ятки типу Межиріч та їх місце серед епігравецьких комплексів Середнього Дніпра // Кам'яна доба України – Київ: Шлях. – С. 57-81.
- Природа Івано-Франківської області.*
- 1973 – Львів: Вища школа. – 159 с.
- Рогачев А.Н., Аникович М.В.*
- 1984 Поздний палеолит Русской равнины и Крыма // Палеолит СССР (ред. П.И.Борисковский). – Москва: Наука. – С.162–271.
- Ситник О.С.*
- 1998 Галич та його околиці в стародавню кам'яну добу // Галич і Галицька земля у державотворчих процесах України. – Івано-Франківськ-Галич. – С.8-12.
- Ситник О.С., Богущкий А.Б., Кулаковська Л.В.*
- 1996 Стратифіковані пам'ятки палеоліту в околицях Галича // Археологія. – № 3. – С.86-97.
- Ситник О., Богущкий А.*
- 2002 Комплексні археологічно-геологічні дослідження палеолітичного поселення Галич I // Нові технології в археології. – Київ-Львів. – С.189 – 202.
- Ситник О., Цирек К.*
- 2002 Пізньопалеолітична стоянка Галич I (попередні результати досліджень) // Археологія. – № 2. – С.75-84.
- 2002а Українсько-польська палеолітична експедиція // Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича Національної академії наук України в 2001 р. Інформаційний бюллетень. – Львів. – С.61-63.
- Цись П.М.*
- 1962 Геоморфологія УРСР. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту. – 224 с.
- Черныш О.П.*
- 1961 Палеолітична стоянка Молодове V. – Київ: Наукова думка. – 176 с.
- Черныш А. П.*
- 1965 Ранний и средний палеолит Приднестровья // ТКИЧП – Москва: Наука. – Т.25. – 137 с.
- 1973 Палеолит и мезолит Приднестровья. – Москва: Наука. – 127 с.
- 1982 Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I // Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – Москва: Наука. – С.6-102.
- 1985 Поздний палеолит // Археология Украинской ССР. – Киев: Наука. – С.54-83.
- 1987 Поздний палеолит Поднестровья, Закарпаття // Археология Прикарпаття, Волини и Закарпаття (каменный век). – Киев: Наукова думка. – С.29-60.
- 1987а Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва: Наука. – С.7-93.

Шищенко П.Г.

- 1985 Западно-Украинская лесостепная провинция // Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. – Киев: Наукова думка. – С.75-87.

Bezuśko L., Bogucki A.

- 1993 Warunki paleogeograficzne formowania się lessów i gleb kopalnych górnego pleistocenu w południowo-zachodniej części Platformy Wschodnio-europejskiej // Annales UMCS, sect. B, 48: 19-24. – Lublin.

Borziac I.

- 1994 Paleoliticul si mezoliticul in spatiul dintre Nistru si Prut // Thraco-Dacico. – Bucuresti. –Vol. XV, 1-2. – P.19-41.

Bogutskyj A., Lanchont M., Wojtanowicz J.

- 1999 Dolnopleistocenske gleby kopalne w pokrywie lessowej Halickiego Podkarpacia // III Sevinarium lessowe "Geneza i wiek pokrywowych utworów pylastych południowo-zachodniej Polski. Uniwersytet Wrocławski. – Wrocław-Bożków. – S.5-7.

Bogutskyj A., Lanchont M., Racinowski R.

- 2000 Conditions and course of sedimentation of the Middle and Upper Pleistocene loesses in the Halič profile (NW Ukraine) // Studia Quaternaria. –Vol. 17 – S.3-17.

Boguckij A., Cyrek K., Konecka-Betlej K., Lanczont M., Madeyska T., Nawrocki J., Sytnyk O.

- 2001 Palaeolithic loess-site Yezupil on Dnister (Ukraine) – stratigraphy, environment and cultures // Studia Quaternaria. An interdisciplinary jornal on the Quaternary. – Warszawa. – Vol. 18. – P.25-47.

Chmielewski W.

- 1976 Badania stanowiska paleolitycznego Kraków-Zwierzyniec I w latach 1972-1974 // Sprawozdania Archeologiczne. – 28. – Wrocław-Warszawa-Kraków. – S.19-26.

Chmielewski W., Konecka-Betlej K., Madeyska T.

- 1977 Paleolithic site Kraków-Zwierzyniec I, in the light of the investigations carried out in 1972-1974 // Biuletyn Instytutu Geologicznego.– 305. – Warszawa. – S.13-30.

Cyrek K., Sytnyk O.

- 2002 Paleolit Naddniestrza halickiego // Studia Geologica Polonica. Czwartorzend Europy Środkowej. – Część III (red. T. Madeyska) – Kraków. – Voll. 119. – S.293.

Grigorev G.P.

- 1993 The Kostenki-Avdeevvo Archeological Culture and the Willendorf-Pavlov-Kostenki-Avdeevvo Cultural Unity // From Kostenki to Clovis: Upper Paleolithic-Paleo-Indian Adaptation. – New-York.

Damblonn F., Haesaerts P., Borziac I., Van Der Plicht J.

- 1997 Climatic events and upper Palaeolithic chronology in the Dniestr basin: new radiocarbon results from Cosautsi // Prehistoire Européene. – № 12. – P.1-10.

Drobniewicz B., Kozłowski J.K., Sache- Kozłowska E.

- 1976 Studia nad technikami obróbki kamienia w górnym paleolicie. Pracownia krzemieniarska na stanowisku Kraków, ul. Spadzista (B) // Archeologia Polski 21. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. – S. 39-83.

Djindjian F., Kozłowski J., Otte M.

- 1999 La paleolithique superieur en Europe. – Paris. – 567 s.

Escutenaire C., Kozłowski J.K., Sitlivi V., Sobczyk K.

- 1999 Les chasseurs de mammoths de la vallee de la Vistule. – Bruxelles. – 100 p.

Haesaerts P.

- 1990 Evolution de l'environnement et du klimat au cours de l'interpleniglaciaire en Basse Autriche et en Moravie // E.R.A.U.L. – 42. – Liege. – S. 523-537.

Klima B.

- 1963 Dolni Věstonice. Vyskum tábořiště volků mamutů v letech 1947-1952 // Monumenta Archaeologica 11. – Praha.

Klima B.

- 1969 Die grosse Anchäufung von Mammuthuochen in Dolni Věstonice // Přírodovědné práce ústavu ČSAV v Brně.– 3/6.– Praha.

Kozłowski J.K.

- 1969 Problem tzw. Kultury kostienkowsko-willendorfskiej // Archeologia Polski. – 14. – Wrocław-Warszawa-Kraków. – S. 19-85.

- 1969a Problemy geochronologii paleolitu w dolinie Wisły pod Krakowem // Folia Quaternaria. – 31. – Kraków.

- 1983 De Paléolithique superieur en Pologne // L'Antropologie. – 87. – Paris. – S. 49-82.

- 1992 Le Paléolithique des Carpates occidentales // *Preistoria Alpina*. – 28/2. – P. 126-133.
- 1998 The Gravettian in Central and Eastern Europe // *Advances in World Archeology*. – 5. – New-York. – P. 131-200.
- 1998a Taxonomic position of the site in the frame of the Central European Late Gravettian // *Complex of Upper Palaeolithic sites near Moravany, Western Slovakia. Vol. II. Moravany-Lopata II (Excavations 1993-1996)*. – Krakow. – S. 193-203.
- 1999 La géochronologie de l'horizon à pointes à cran en Europe centrale // *Les chasseurs de mammoth de la vallée de la Vistule*. – Bruxelles. – P. 13-28.
- Kozłowski J.K., Van Vliet B., Säche-Kozłowska E., Kubiak H., Zakrzewska G.
- 1974 Upper Paleolithic site with dwellings of mammoth bones – Crakow, Spadzista street B // *Folia Quaternaria*. – 44. – Kraków.
- Kozłowski J.K., Van Vliet B., Kramarz K., Drobniewicz B., Säche-Kozłowska E., Kubiak H.
- 1975 Górnopaleolityczne stanowisko Kraków, ul. Spadzista C (Badania w latach 1970-1973) // *Folia Quaternaria*. – 45. – Kraków. – S. 43-71.
- Kozłowski J.K., Kozłowski S.K.
- 1996 Le Paleolithique en Pologne. – Serie "Prehistoire d'Europe".
- Kulakovska L., Otte M.
- 1999 Mejiğirzi // *Prehistoire Europeenne* – Vol. 13. – P.149-166.
- Lanczont M.
- 1998 VII ukraińsko-polskie seminarium „Stratygraficzna korelacja lessów i utworów lodowcowych Ukrainy i Polski”. Ezupol, Ukraina, 25-29.08.1997 // *Przegad Geologiczny*. – Vol. 46. – Nr. 2. – S. 110-112.
- Lanczont M., Bogucki A.
- 2002 Badane profile lessowe I stanowiska paleolityczne Naddniestrza halickiego // *Studia Geologica Polonica. Czwartorzęd Europy Środkowej*. – Część III (pod redakcją T. Madeyskiej). – Kraków. – Voll. 119. – S. 33-182.
- Otte V., Noiret P., Chirica V., Borziac I.
- 1996 Rythme évolutif du Gravettien Oriental // *The Upper Palaeolithic. XIII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences.-Forli*. – P.213-226.
- Polanskyj G.
- 1936 Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpaläolithikums der podolisch-bessarabischen Provinz // *Відбитка з праці географічної комісії НТШ*. – 1935. – Вип. 1. – Львів. – С. 4.
- Säche-Kozłowska E.
- 1973 Kraków, Spadzista street, site C (An open Upper Paleolithic site) // *Recherches Archéologiques de 1972 – Kraków*. – S. 5-7.
- Sobczyk K.
- 1990 Kraków, ul. Spadzista Street B1 and F (Complex of Upper Paleolithic sites and camps) // *Recherches Archéologiques de 1989*. – Kraków.
- Soffer O.
- 1985 The Upper Paleolithic of the Central Russian Plain. – New York.
- 1993 Upper Paleolithic Adaptations in Central and Eastern Europe and Man-Mammoth Interactions // *From Kostenki to Clovis: Upper Paleolithic-Paleo-Indian Adaptation*. – New-York. – S. 31-49.
- Svoboda J. (ed.)
- 1994 Pavlov. Excavations 1952-1953 // *E.R.A.U.L.-Liege*. – 66.
- 1994 Paleolit Moravy a Slezska. – Brno.
- Sytnik A., Bogucki A., Madejska T.
- 1998 Mustierskie stanowisko Jezupil koło Halicza nad Dniestrem: stratygrafia i kultura // *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego – Rzeszów*. – T. XIX. – P.5-15.
- Sytnik A., Bogucki A., Lanczont M., Madeyska T.
- 1999 Stanowisko górnopaleolityczne Halicz I // *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego – Rzeszów*. – T. XX. – S. 15-21.
- Sytnik A., Bohutskyj A.
- 2001 Naddniestrze Halicza – nowy ośrodek paleolitu na Ukrainie // *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. – T. LXIV. – Kraków. – S. 208-211.

Sytnyk O., Cyrek K., Łanczont M., Madeyska T., Wrzesinska A.

2002 Górnpaleolityczne obozowisko lowców mamutów nad środkowym Dniestrem (wyniki badań w latach 2000–2001) // *Starsha i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich.* – Krosno. – S. 97–109.

Studia Geologica Polonica. Czwartorzęd Europy Środkowej.

2002 – Część III (pod redakcją T. Madeyskiej). – Kraków. – Voll. 119.

Wojtal P., Cyrek K., Sytnik A.

2001 New Upper Palaeolithic mammoth site at Halich (Ukraine) // *Acta zoologica cracoviensia.* – Kraków. – 44(2). – P. 137-142.

***Olexander Sytnyk, Krzystow Cyrek,
Ruslan Koropetskyi, Anna Wrzesińska***
Gravettian site Halych I

The paper deals with the materials of field-research of the Upper-Paleolithic site Halych I in the Ivano-Frankivsk region. The researches were carried out by Polish-Ukrainian expedition, led by Olexander Sytnyk (I. Krypiakevich Institute of Ukrainian studies NAS of Ukraine, Lviv) and Krzystow Cyrek (Institute of Archeology of the Mikolai Kopernik Torun university, Poland) in 2000-2002. The authors investigate problems of stratigraphy, absolute and relative dating of the site; technological aspects of production and typology of stone complex. The analysis of the obtained results and their comparisons with the data about synchronic sites allow the authors to define cultural-historical place of Halych I. The site belongs to the early gravettian culture. It was, probably, the third stage of Dnister Valley Gravettian. The distinctions of Halych I are its economic specialization (only mammoth was hunted), and some types of microlithes, which have analogies in the gravettian technocomplexes cultures of Central Europe (pavlovien).